

MARINKO STANTIĆ

**Društveno-politički faktori demografskih promjena u brojnosti
Hrvata u Vojvodini**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

**Zagreb
2017.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija; smjer: Fizička geografija s geoekologijom* pri Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom prof. dr. sc. Zorana Curića i neposrednog voditelja doc. dr. sc. Stjepana Šterca.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

**Društveno-politički faktori demografskih promjena u pojnosti
Hrvata u Vojvodini**

Marinko Stantić

Izvadak: Hrvati u Vojvodini imaju dugu i bogatu povijest, a tijekom vremena naseljavali su područje Vojvodine u sklopu seoba i migracijskih procesa. Osim useljavanja Hrvata u Vojvodinu, može se pratiti i njihovo iseljavanje koje je intenzivnije započelo nakon Drugog svjetskog rata. Vrhunac iseljavanja dogodio se na kraju prošlog i na početku ovog stoljeća, a kao posljedica rata na području bivše Jugoslavije. Vojvodinu je u tom razdoblju napustio velik broj Hrvata, a nakon toga je i dalje nastavljen trend iseljavanja kao posljedica društveno-političke klime u Vojvodini, ali i u cijeloj državi. Trend iseljavanja može se smanjiti promjenom odnosa prema Hrvatima u Vojvodini kao i pozitivnim bilateralnim djelovanjem između Republike Srbije i Republike Hrvatske.

52 stranice, 9 grafičkih priloga, 7 tablica, 25 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: demografske promjene, društveno-politički faktori, Hrvati u Vojvodini, iseljavanje

Voditelj: prof. dr. sc. Zoran Curić

Povjerenstvo: prof. dr. sc. Zoran Curić,
doc. dr. sc. Stjepan Šterc,
dr. sc. Slaven Gašparović, poslijedoktorand

Tema prihvaćena: 27.06.2017.

Rad prihvaćen: 12.09.2017.

Datum i vrijeme obrane: 28.09.2017. u 9 sati

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Social-political factors of demographic changes in the number of Croats in Vojvodina

Marinko Stantić

Abstract: Croats in Vojvodina have a long history. During the history, the area of Vojvodina was inhabited as part of the sewage and migration processes. Apart from the immigration of Croats to Vojvodina, their emigration, which started more intensively after the Second World War, could be followed. The peak of emigration occurred at the end of last and early this century, as a result of the war on the territory of the former Yugoslavia. In that period, Vojvodina left a large number of Croats and continued the immigration trend that is the result of socio-political climate in Vojvodina as well as throughout the country. The trend of emigration can be reduced by changing relations with Croats in Vojvodina as well as under the bilateral relations between Republic of Serbia and the Republic of Croatia.

52 pages; 9 figures; 7 tables; 25 references; original in Croatian

Keywords: demographic changes, socio-political factors, Croats in Vojvodina, emigration

Supervisor: Zoran Curić, PhD, Full Professor

Reviewers: Zoran Curić, PhD, Full Professor

Stjepan Šterc, PhD, Assistant Professor

Slaven Gašparović, PhD, Postdoctoral researcher

Thesis submitted: 27.06.2017.

Thesis accepted: 12.09.2017.

Thesis defense: 28th of September 2017 at 9 a.m.

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb,
Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1 Predmet istraživanja	1
1.2 Cilj i zadaci istraživanja	2
1.3 pristupi istraživanju	2
2. POLITIČKE PROMJENE I MIGRACIJE.....	3
2.1 Utjecaj društveno – političkih kretanja na etničke migracije	7
3. ŽIVOT HRVATA U VOJVODINI.....	13
3.1 Utjecaj društveno – političkih prilika na život Hrvata u Vojvodini	17
3.2 Kretanje broja Hrvata u Vojvodini tijekom 20. Stoljeća	17
4. PRAVA I IDENTITET HRVATA U VOJVODINI DANAS	25
5. DEMOGRAFSKI ASPEKTI	29
5.1 Analiza kretanja broja Hrvata.....	29
5.2 Stanje Hrvata prema popisu stanovništva.....	33
5.3 Demografski aspekt opstanka Hrvata u Vojvodini.....	37
5.4 Međupopisne promjene 2002.-2011.	42
6. DRUŠTVENO-POLITIČKI UTJECAJ NA BUDUĆNOST DEMOGRAFSKIH KRETANJA HRVATA U VOJVODINI	45
7. ZAKLJUČAK	48
8. LITERATURA	50
POPIS SLIKA	52
POPIS TABLICA.....	52

1. UVOD

Hrvati u Vojvodini imaju dugu povijest življenja te se može reći da su do devedesetih godina prošlog stoljeća kontinuirano gradili svoj identitet i suživot s drugim nacionalnim manjinama na ovom multietničkom prostoru. Političke i društvene promjene koje su nastale kao posljedica ratnog stanja na području bivše Jugoslavije imale su direktan i indirektan utjecaj na život Hrvata u Vojvodini, odnosno na njihov opstanak na ovom području.

Izravni i neizravni progoni Hrvata u Vojvodini doveli su do iseljavanja, odnosno do odlaska Hrvata iz Vojvodine u matičnu državu. Takva situacija, a što pokazuju popisi stanovništva, promijenila je brojnost Hrvata u Vojvodini kao i njihova demografska obilježja.

Najmasovnije napuštanje Vojvodine od strane Hrvata dogodilo se devedesetih godina prošlog stoljeća, a kao posljedica rata u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini. Ratno stanje te odnosi među nacijama uvelike su se negativno odrazili na život Hrvata u Vojvodini. Stoga su brojni Hrvati Vojvodinu dobrovoljno ili prisilno napustili. Kao i na drugim područjima bivše Jugoslavije, ni u Vojvodini napetosti između nacionalnih manjina nisu ugašene.

No, može se reći da su napravljeni svojevrсни pomaci u smislu većih prava vojvođanskih Hrvata. Ipak, popisi stanovništva govore da Hrvati i dalje iseljavaju iz Vojvodine te navedeno ukazuje na to da naponi još uvijek nisu dovoljno učinkoviti i intenzivni te da u budućnosti treba primijeniti mjere kojima će se pozitivno djelovati na ostanak Hrvata u Vojvodini. Neke od tih mjera spomenute su i u ovom radu te se njima željelo pokazati da trend iseljavanja Hrvata iz Vojvodine nije nezaustavljiv.

1.1 Predmet istraživanja

Predmet ovog rada je utjecaj društveno-političkih prilika u Vojvodini na demografska kretanja Hrvata u ovoj pokrajini. Demografska kretanja Hrvata promatrala su se od druge polovice prošlog stoljeća pa sve do početka ovog stoljeća, a najviše su se pratila na temelju popisa stanovništva koji su se provodili u promatranom periodu.

1.2 Cilj i zadaci istraživanja

U ovom radu će se govoriti o iseljavanju Hrvata iz Vojvodine, obilježjima Hrvata u Vojvodini u demografskom smislu te o budućnosti Hrvata kao nacionalne manjine u Vojvodini. Cilj rada je prikazati ključne činitelje iseljavanja i opstanka Hrvata u Vojvodini.

Prvi zadatak u ovom radu je prikazati demografska kretanja u Vojvodini u kontekstu nacionalnih manjina koje žive na ovom području. Zatim, zadatak je prikazati demografska kretanja Hrvata u Vojvodini te utjecaj društveno-političkih prilika na iseljavanje Hrvata iz Vojvodine. Zadatak je i navesti pretpostavke budućih iseljavanja i demografskog stanja Hrvata u Vojvodini.

1.3 pristupi istraživanju

Za potrebe pisanja rada korištena je strana literatura koja se bavi vojvođanskim Hrvatima kao i popisi stanovništva kako bi se mogao pratiti trend kretanja broja Hrvata u Vojvodini.

Također, u radu su korištene sljedeće znanstvene i istraživačke metode:

- Analiza i sinteza
- Dedukcija i indukcija
- Deskriptivna metoda
- Komparativna metoda
- Metoda zaključivanja.

2. POLITIČKE PROMJENE I MIGRACIJE

U ovom poglavlju govorit će se o društveno - političkim kretanjima u Vojvodini, s naglaskom na ona koja su se odvijala krajem prošlog i početkom ovog stoljeća jer su ona utjecala na iseljavanje i useljavanje u ovu pokrajinu. U tom kontekstu govorit će se o društveno-političkim promjenama te njihovom utjecaju na migracije.

Autonomija Vojvodine nakon 1945. godine u potpunosti je afirmirala nacionalnu ravnopravnost stanovništva Vojvodine u to vrijeme, a što se posebno odnosilo na Hrvate i Srbe, s brojnim „narodnostima“, odnosno s Mađarima, Slovacima, Rumunjima, Rusinima i dr. Održivost autonomije Vojvodine potvrđivana je narodnooslobodilačkim ratom (Đukanović, 2016).

Međutim, autonomija Vojvodine u pojedinim njezinim dijelovima kao i u južnoj Srbiji smatrala se isključivo kao brana njezinoj funkcionalnosti (Bjelica, 2015). Srpska je javnost dugo vremena opstanak dviju autonomnih pokrajina na teritoriji Srbije, Kosova i Vojvodine, percipirala kao izraz „suštinske neravnopravnosti s drugim jugoslavenskim republikama“ (Zundhausen, 2008). No, Vojvodina je u „Druvoj“ Jugoslaviji uspjela održati svoj multietnički identitet i autonomiju. Pokrajinski ustav donesen 1974. godine dodatno je ojačao položaj Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodine te je ova autonomija u to vrijeme na brojnim područjima nadilazila tada identificirane uzore u Europi i svijetu. Ipak, važno je naglasiti da je donesen Ustav izazvao negativnu reakciju konzervativnih srpskih komunista što je dovelo do težnji za ograničavanjem autonomije Vojvodine i Kosova. Također, nastojala se ograničiti mogućnost njihovog predstavljanja na federalnoj razini vlasti.

Ustav Republike Srbije iz 1990. godine potvrdio je suspendiranje autonomije Vojvodine. Međutim, formalna i smanjena vojvođanska autonomija opstala je u kasnijem razdoblju. Iako su neki vojvođanski organi vlasti i dalje postojali, oni nisu imali neke konkretne ovlasti. Stoga se može reći da je pod utjecajem društveno-političkih događaja vojvođanska autonomija ostala tek u blijedim obrisima političkog sustava novo centralizirane Srbije. Srpski je ustav vojvođansku autonomiju sveo na „teritorijalnu autonomiju“. Nadalje, republički, a ni Ustav Savezne Republike Jugoslavije nije uvažavao autonomiju Vojvodine, a to se može vidjeti i u činjenici da su sukobi u postjugoslavenskoj regiji utjecali na izmjenu demografske strukture Vojvodine tako da su se u Vojvodinu u velikom broju doselili Srbi koji su napustili Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Kosovo. U isto vrijeme došlo je i do znatnog iseljavanja vojvođanskih Hrvata iz Slankamena i južnog Srijema (Hrtkovci, općina Ruma) te Mađara koji su se iseljavali u njihovu matičnu državu (Đukanović, 2016).

Devedesete godine prošlog stoljeća bile su iznimno teške za Vojvodinu. No, treba naglasiti da su i tijekom tih vrlo teških godina međuetnički odnosi u Vojvodini ostali neopterećeni otvorenim sukobima u regiji. Budući da je u cijelosti preuzela stranačku infrastrukturu ranijih Saveza komunista Srbije i Saveza komunista Vojvodine, Socijalistička stranka Srbije se nakon 1990. godine uspjela održati na vlasti sve do listopada 2000. godine, a što je obuhvaćalo saveznu, republičku te pokrajinsku razinu vlasti. U isto se vrijeme osnivaju i prve autonomističke stranke: Sve nacionalni demokratski front Vojvodine (SDFV), Liga socijaldemokrata Vojvodine (LSV), Reformisti Vojvodine – Socijaldemokratska partija i Narodna seljačka stranka (NSS). Međutim, navedene stranke nisu zadobile veći broj pristaša što se može potkrijepiti rezultatima na izborima.

S druge strane, dolazi do postupnog jačanja nevladinog sektora u Vojvodini koji je svoj rad temeljio na autonomiji te na poprilično oštroj kritici Miloševićeve vlasti. I uz nekoliko pokušaja internacionaliziranja statuta vojvođanske autonomije (u kontekstu rješavanja krize u bivšoj Jugoslaviji), to pitanje nije se uspjelo nametnuti. Uslijedilo je potpisivanje većeg broja novih sporazuma vojvođanskih stranaka i deklaracije o budućoj autonomiji, ali bez konkretnih odjeka u široj javnosti. Vojvođanska konvencija i asocijacija provojvođanskih političkih stranaka te nevladinih organizacija tijekom prvog desetljeća novog stoljeća postavljali su pitanja o položaju Vojvodine. U tom je kontekstu inicirano i stvaranje tzv. Savezne Republike Srbije, a koja bi se sastojala od uže Srbije i Vojvodine. Ustav Republike Srbije donesen 2006. godine definirao je ovu državu kao „državu srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive“ (Ustav Republike Srbije, 2006, čl. 1). Riječ je o etnonacionalnom konstitutivnom aktu koji je nastao kao rezultat istinske težnje većinskog mnijenja u Srbiji. Takvo etnonacionalno određivanje suvremene Srbije u nekoj mjeri može napraviti besmislenom autonomiju Vojvodine. Imajući navedeno u vidu, građani srpske nacionalnosti u Vojvodini realno ne mogu percipirati potrebu i za svojom autonomijom unutar vlastite etnonacionalne definirane Srbije. Zabuna oko ovog ustavnog koncepta uvjetovala je i višegodišnju raspravu glede usvajanja novog Statuta AP Vojvodine. Još su tijekom studenog 2007. godine Liga socijaldemokrata Vojvodine i Savez vojvođanskih Mađara predložili svoj nacrt tog akta koji nije dobio bitnu potporu u Vojvodini. Ovaj nacrt Statuta sadržavao je inicijativu da se osnuje Pokrajinsko nacionalno vijeće u okviru kojeg bi postojala ograničena mogućnost veta na ključne odluke koje se odnose na položaj tamošnjih etničkih skupina. No, u listopadu 2008. godine nakon što je Demokratska stranka ojačala poziciju na državnoj i pokrajinskoj razini vlasti, predstavljen je Prijedlog Statuta AP Vojvodine.

Međutim, jedan od najvažnijih problema za njegovo usvajanja bio je vezan uz članak koji je tu pokrajinu definirao kao „sastavni deo jedinstvenog kulturnog, civilizacijskog, ekonomskog i geografskog prostora Srednje Europe“ (Đukanović, 2015). Navedeno je dovelo do oštih reakcija desnih političkih stranaka u Srbiji i kod dijela javnosti. Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine, ipak, je usvojen 30. studenog 2009. godine, ali s time da su određeni dijelovi Prijedloga uklonjeni.

Od 2000. godine kada je došlo do promjene režima u Srbiji, među stanovništvom s biračkim pravom bez obzira na njegovu etničku pripadnost rasla je potpora decentralizaciji. Osim na multikulturalizam i referiranje na vojvođanske povijesne institucije političke stranke Vojvodine oslanjale su se i na ekonomske argumente kako bi upotpunili svoje zahtjeve za autonomijom. Dvije su strane, uz potporu Saveza vojvođanskih Mađara, u razdoblju od 2000. godine kontrolirale većinu od 120 mjesta u vojvođanskom parlamentu. Navedene su stranke zajedno promovale koncept multinacionalne pripadnosti u Vojvodini s jasno definiranim granicama pripadnosti. Njihovi zahtjevi djelomično su ispunjeni prihvaćanjem Statuta Vojvodine. Unatoč tome što se teritorij Vojvodine i identitetska obilježja različito konstruiraju i percipiraju od strane različitih etničkih i nacionalnih skupina, institucionalni okvir i ekonomski interesi su i dalje snažno teritorijalizirani te služe kao ključna točka za mobilizaciju u odnosima s centralnom državom. Navedeni tip regionalizma može se nazvati multinacionalnim regionalizmom.

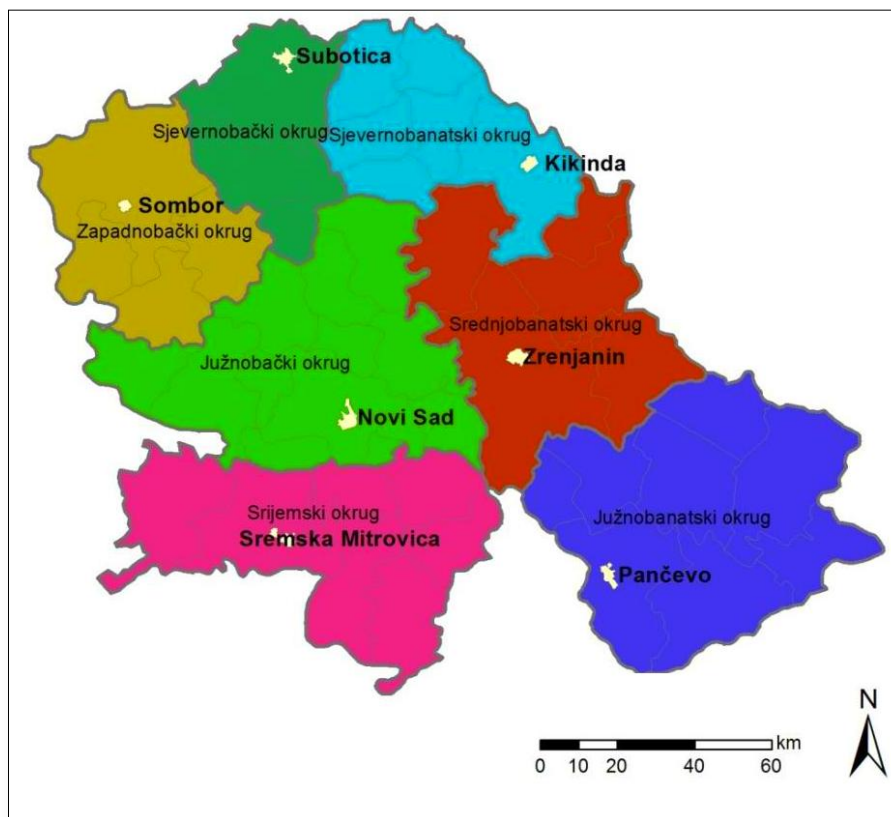
Briga za održanje i zaštitu interesa različitih skupina upotrijebljena je kao mehanizam za akomodaciju različitih interesa. Nekoliko oblika samouprave za nacionalne i etničke skupine u Vojvodini uspješno je provedeno na regionalnoj razini. Multinacionalni regionalizam znači da se u Vojvodini politički identiteti organizirani u svojevrsnom hijerarhijskom smislu te su istovremeno entnonacionalno isključivi te su različiti u odnosu na sekundarni vojvođanski regionalni identitet (Stjepanović, 2015).

Postoje dva ključna faktora koja utječu na ishod regionalizacije Vojvodine. Prvi faktor podrazumijeva postojanje i politizaciju (unutar) regionalnih ekonomskih podjela i način na koji regionalni politički predstavnici reaguju na te podjele. Drugi faktor podrazumijeva ukupnu regionalnu ekonomsku snagu u odnosu na ostatak države i način na koji je interpretiraju regionalisti. Vojvođanska ekonomija je homogena te postiže relativno bolji uspjeh od državnog prosjeka, a to je uspješnom politizacijom postao ključni argument u zahtjevu za snažnijom fiskalnom autonomijom. Postoji snažna korelacija između pozitivnog ishoda regionalizma, odnosno formiranja samoupravne političke jedinice i regionalne ekonomske homogenosti.

Vojvodina ima 1 931 805 stanovnika, odnosno na tom području živi 26,8% ukupnog broja stanovnika Republike Srbije. Prosječna gustoća naseljenosti Vojvodine je 90 st/km² te se time ubraja u gusto naseljene regije. Osim velike gustoće naseljenosti, za stanovništvo Vojvodine karakteristična je i etnička šarolikost, odnosno heterogena struktura stanovništva.

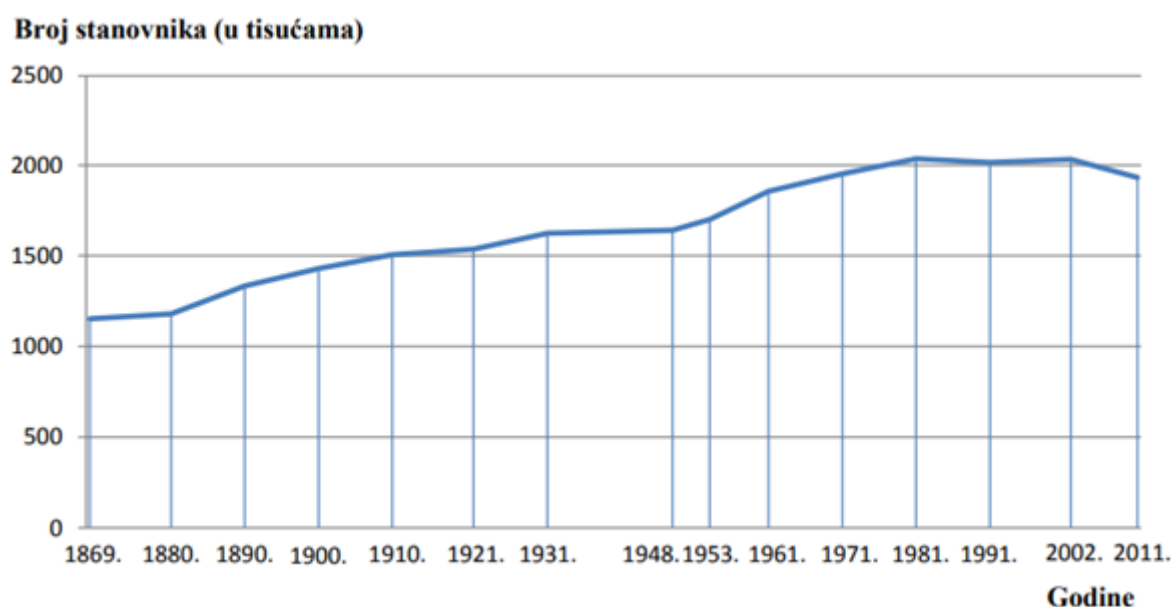
Vojvodina je multietničko, multikonfesionalno i multikulturno područje, a to je posljedica različitih povijesnih, geopolitičkih, ekonomskih, demografskih i drugih čimbenika. Kada je riječ o etničkoj razini, Vojvodina ima vrlo heterogenu strukturu stanovništva bimodalnog tipa. No, bez obzira na brojne etničke skupine, među stanovništvom prevladavaju Srbi i Mađari (Raduški, 2003).

Statutom AP Vojvodine utvrđeno je da su u službenoj upotrebi srpski jezik i ćirilčno pismo, mađarski, slovački, hrvatski, rumunjski i rusinski jezik i njihova pisma. Izuzev po jeziku stanovništvo se razlikuje i po vjeroispovijesti, tako da su Srbi, Crnogorci, Rumunji, Romi, Makedonci i Ukrajinci najčešće pravoslavci, Mađari, Hrvati i Rusini katolici dok su Slovaci većinom protestanti, a postoji i određeni broj muslimana i drugih vjerskih zajednica (Sl. 1. Administrativno-teritorijalna podjela Vojvodine sa sjedištima okruga).

Sl. 1. Administrativno-teritorijalna podjela Vojvodine sa sjedištima okruga

Prvi moderan popis stanovništva na području Vojvodine proveden je 1869. godine kada je na ovom prostoru živjelo 1 152 468 stanovnika (Ivkov, 2006). Prema posljednjem popisu stanovništva iz 2011. godine Vojvodina je imala 1 931 809 stanovnika, odnosno povećan je broj stanovnika za 779 341 ili 67,6 % (Sl. 2. Promjena broja stanovnika Vojvodine od 1869. do 2011. godine).

Sl. 2. Promjena broja stanovnika Vojvodine od 1869. do 2011. godine

Izvor: Ivkov, 2006; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, 2012.

Podaci govore da je demografska dinamika ukupnog stanovništva Vojvodine je nepovoljna. Desetljećima nije osigurana niti jednostavna reprodukcija stanovništva, što je dovelo do ukupne i prirodne depopulacije, ali i do pada broja i udjela mladog stanovništva te ubrzanog porasta broja i udjela starih osoba u ukupnom stanovništvu Vojvodine.

2.1 Utjecaj društveno – političkih kretanja na etničke migracije

Multietničnost u Vojvodini posljedica je tisućugodišnje kolonizacije različitih naroda. Ratovi, politička previranja i asimilacija utjecali su na smanjivanje broja neke etničke zajednice, a kolonizacija je bitno utjecala na povećanje iste. I Danas Vojvodina doživljava značajne etničke, demografske i političke promjene. Burnu prošlost na području Vojvodine uvjetovale su mnogobrojne promjene vlasti te se može uočiti da su Vojvodinom tijekom njezine povijesti

vladale Dacija, Rimsko Carstvo, Hunsko Carstvo, Avarski Kanat, Kraljevstvo Gepida, Franačka, Panonska Hrvatska, Velika Moravska, Bizant, Bugarska, Mađarska, Osmansko Carstvo, Austrija, Austro-Ugarska, Država Slovenaca, Hrvata i Srba, Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca te u novije vrijeme Jugoslavija, Srbija i Crna Gora. Vojvodina je trenutno pod vlašću Srbije (Bagić, 2012).

Poradi fizičko-geografskih značajki te strateškog položaja Vojvodine, migracije su na tom području oduvijek imale iznimnu važnost, a često su imale i poprilično buran karakter. Smjenjivala su se razdoblja masovnih doseljavanja i iseljavanja, a to je često u kratkom periodu potpuno mijenjalo demografsku i etničku sliku Vojvodine. Najčešće su ekonomsko-politički čimbenici uzrokovali doseljavanja i iseljavanja. Doseljavanja u Vojvodinu imaju dugu tradiciju, a mogu se očitovati u dva opća migracijska procesa: prvi je pojedinačno doseljavanje ili doseljavanje obitelji, a drugi je organizirano i društveno poticano doseljavanje velikog broja osoba. Kada je riječ o poslijeratnom demografskom razvoju Vojvodine u okviru etnocentričnih migracija, posebno mjesto ima masovna kolonizacija stanovništva koja se odvijala od 1945. - 1948. godine. U tom velikom migracijskom valu sudjelovalo je oko 250.000 osoba pretežno srpske nacionalnosti. Najviše ih je došlo iz Bosne i Hercegovine te Hrvatske, južne Srbije i Crne Gore. No, poslijeratni razvoj Vojvodine nije obilježio samo proces izrazitog naseljavanja, već i smjena jednog dijela stanovništva drugim.

Dezintegracija zemlje početkom devedesetih godina prošlog stoljeća i stvaranje novih etno nacionalnih država na prostoru bivše Jugoslavije rezultirali su ratnim razaranjima, etničkim čišćenjem i velikim migracijama stanovništva. Raznolika etnička slika, izmiješanost različitih nacija, religija i kultura, pokazala je da je formula „jedna država – jedna nacija“ neprimjenjiva na ovim prostorima. Rat na prostoru bivše Jugoslavije stvorio je nove tipove migranata, ali nije mijenjao smjer migracija (etnocentričan) i tendenciju kretanja ka matičnim republikama. Neposredne demografske posljedice etnocentričnih migracija su promjene u opsegu, teritorijalnom razmještaju i strukturama stanovništva (etnička, starosna, obrazovna i dr.). Doseljavanje velikog broja osoba u Vojvodinu devedesetih godina (prvenstveno izbjeglica i ratom ugroženih osoba, kao i interno raseljenih) izravno je utjecalo na povećanje ukupnog broja stanovnika, ali je to donekle kompenzirano iseljavanjem autohtonog vojvođanskog stanovništva u inozemstvo, kao i emigracijama pripadnika pojedinih nacionalnosti u matične zemlje iz političkih i ekonomskih razloga.

Etničke migracije (doseljavanje i iseljavanje) su u proteklom periodu imale najviše utjecaja na kreiranje etničke strukture Vojvodine. Promjene u etničkom i vjerskom sastavu u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata uvjetovane migracijama, prirodnim prirastom i promjenama u

izjašnjavaju o etničkoj pripadnosti, imale su za posljedicu povećanje udjela jednih te smanjenje udjela drugih nacionalnosti u ukupnoj vojvođanskoj populaciji.

Etnocentrične migracije tijekom devedesetih godina uvelike su utjecale na promjenu etničke strukture u smislu stvaranja nacionalno homogenijih područja. Pojedine procjene govore da je došlo do porasta udjela Srba u ukupnom stanovništvu Vojvodine (s 56,8% na više od 60%), ali su na navedeno utjecale emigracije drugih nacionalnosti (prvenstveno Mađara i Hrvata), odnosno smanjenje njihova udjela u ukupnom stanovništvu. Uz opadajući trend broja mađarskog stanovništva zbog visoke stope negativnog prirodnog prirasta (-6,7 ‰), procjenjuje se da je tijekom posljednjeg desetljeća 40.000 Mađara, privremeno ili stalno napustilo Vojvodinu. Također, Hrvati su se intenzivno iseljavali u Hrvatsku iz političkih i ekonomskih razloga te se procjenjuje da je njihov broj i udio bitno smanjen. To govori da je etnička struktura Vojvodine bitno izmijenjena u odnosu na razdoblje prije ratnih sukoba i raspada države (Raduški, 2002).

Da bi se stekla jasnija slika o iseljavanju nacionalnih manjina iz Vojvodine od zadnjeg desetljeća prošlog stoljeća pa sve do popisa stanovništva iz 2011. godine, u nastavku će se prikazati rezultati popisa stanovništva 1991. godine, 2002. godine i 2011. godine. Iako je proces etničke homogenizacije dolazio do izražaja tijekom proteklog perioda u Vojvodini, i dalje se radi o vrlo heterogenom području, a razlog tome je podatak da trećinu stanovništva čine nacionalne manjine.

Pripadnici srpske nacionalnosti, prema popisu stanovništva iz 2002. godine, imali su apsolutno (za oko 198.000) i relativno povećanje (za 8%) u odnosu na popis stanovništva iz 1991. godine. Prosječna godišnja stopa rasta bila je bitno veća od stope rasta broja pripadnika svih drugih nacionalnosti koje su čak bile negativne (osim kod Roma). Istovremeno, ekonomske i političke emigracije Srba u inozemstvo utjecale su u suprotnom smjeru na populacijsku dinamiku srpske nacionalnosti.

Mađari su po broju i udjelu (14,3%) poslije Srba najvažnija etnička zajednica u Vojvodini te zajedno sa Srbima čine 80% ukupnog stanovništva. Demografski razvitak Mađara, kao i većinu drugih nacionalnosti u Vojvodini, karakteriziraju negativne tendencije u prirodnom kretanju (nizak natalitet, visok mortalitet te nizak ili negativan prirodni prirast). U odnosu na popis stanovništva iz 1991. godine, njihov broj se smanjio za oko 43.000, a udio za 3% te je apsolutno smanjenje nadmašilo ukupni prirodni prirast (oko -32.000), a što je najviše posljedica negativnog migracijskog salda, odnosno emigracija prema matičnoj državi (Raduški, 2003).

Slovenci, u odnosu na popis stanovništva iz 1991. godine, zabilježili su apsolutno i relativno smanjenje broja pripadnika s prosječnom godišnjom stopom rasta od (-8,5 ‰). Međutim, poradi većih negativnih stopa rasta svih drugih nacionalnosti (osim Srba i Roma) doživjeli su pomak s petog na treće mjesto u etničkoj strukturi Vojvodine. Prirodni prirast Slovenaca i ukupno smanjenje relativno su uravnoteženi te djelovanje mehaničke komponente i ostalih čimbenika nije u bitnijoj mjeri utjecalo.

Broj Hrvata (2,8%) smanjio se za više od petine (22%). Pritom, negativna prosječna godišnja stopa rasta (22,3 ‰) bila je jedna od najviših u Vojvodini. Ukupno smanjenje broja pripadnika ove nacionalnosti (-15.848) nadmašilo je negativni prirodni prirast (8860), a to govori o negativnom migracijskom saldu, tj. o iseljavanju prema matičnoj državi što je bilo uzrokovano političkom situacijom i međuetničkim sukobima koji su se odvijali u periodu između dva analizirana popisa stanovništva.

Jedna od karakteristika Vojvodine, kada je riječ o etničkim skupinama, je da se velik broj osoba izjašnjava kao Jugoslaveni, a to je posljedica njezinog vrlo heterogenog etničkog sastava, velikog broja mješovitih brakova, asimilacijskih procesa i dr. U Vojvodini je najviše Jugoslavena registrirano devedesetih godina prošlog stoljeća (8,7%), a što je bilo posljedica političke krize, složene društvene situacije, buđenja nacionalističkih pokreta i etničkih „prebrojavanja“. Međutim, prema rezultatima popisa stanovništva iz 2001. godine, broj Jugoslavena (2,5%) bitno se smanjio, za čak 70%, a to je posljedica njihovog drugačijeg izjašnjavanja o nacionalnoj pripadnosti (Raduški, 2003).

Crnogorci (1,8%) su u međupopisnom razdoblju (između popisa 1991. godine i 2001. godine) prvi puta zabilježili negativnu godišnju stopu rasta (-20,2 ‰). Iako od druge polovice devedesetih godina bilježe i negativni prirodni prirast, ukupno smanjenje broja pripadnika ove nacionalnosti bitno je veće, a to je djelomično posljedica emigracija, ali i etničke alternacije.

Depopulacija pripadnika rumunjske nacionalnosti rezultat je negativnog prirodnog prirasta te pojedinih ne demografskih čimbenika, kao što su asimilacija, promjena opredjeljenja i dr. U 2002. godine popisano ih je 20.419 što je u odnosu na prethodni popis smanjenje za više od 10%.

Romi (1,4%) zabilježili su porast broja (za četvrtinu) i udio (s 1,2% na 1,4%). Iako od osamdesetih godina prošlog stoljeća bilježe smanjenje godišnje stope rasta, riječ je o iznadprosječnim stopama. Ono što je karakteristično za Rome je visoki prirodni prirast (oko 4800). Međutim, on je u promatranom periodu niži od apsolutnog porasta (6118), a to je ponajviše posljedica promjene njihove etničke pripadnosti u pozitivnom smjeru.

Bunjevci (1,0%) su u odnosu na 1991. godinu zabilježili smanjenje broja pripadnika i to za oko 10%. To je posljedica migracija. No, o njihovom porijeklu postoje različita mišljenja, da su dio hrvatskog etničkog korpusa ili da se radi o autohtonom staro balkanskom stanovništvu doseljenom na područje Vojvodine iz Dalmacije, Hercegovine i Like u 12. stoljeću (Raduški, 2003).

Rusini (0,8%) bilježe apsolutno smanjenje (-1769), a tome je najviše pridonio negativni prirast (-1166), ali i drugi čimbenici, kao što su asimilacija, mješoviti brakovi, etnička „fleksibilnost“ i dr.

Makedonci (0,6%) imali su pozitivne tendencije demografskog razvitka. Međutim, to nije bila situacija u promatranom periodu kada je uz visoku negativnu stopu rasta zabilježeno apsolutno smanjenje (-5295), a to je smanjenje bitno nadmašilo njihov prirodni prirast (-172) što je posljedica djelovanja etnocentričnih migracija.

Porast broja osoba koje su se izjasnile u smislu regionalne pripadnosti, primjerice, kao Vojvođani, Banaćani, Srijemci i dr. te velik broj nacionalno neopredijeljenih, ukazuje na etnopolitički i socijalni trenutak u kojem se provodio popis stanovništva 2002. godine. Ostale etničke zajednice (Česi, Nijemci, Rusi, Ukrajinci, Poljaci, Židovi i dr.) obilježilo je smanjenje broja i udjela (participirali su s oko 0,1%), a to je posljedica negativnih trendova u demografskom razvitku te asimilacijskih procesa koji su bili uvjetovani njihovom prostornom raspršenošću, malobrojnošću, mješovitim brakovima i dr. (Raduški, 2003). (Tab. 1. Etnički sastav stanovništva Vojvodine od 1991.-2002)

Tab. 1. Etnički sastav stanovništva Vojvodine od 1991.-2002. godine

	1991.		2002.	
	Broj	%	Broj	%
Ukupno	1,966.367	100,00	2,031.992	100,00
Srbi	1,123.440	57,02	1,321.807	65,05
Crnogorci	44.398	2,25	35.513	1,75
Jugoslaveni	170.430	8,67	49.881	2,45
Albanci	2505	0,13	1695	0,08
Bošnjaci			417	0,02
Bugari	2277	0,12	1658	0,08
Bunjevci	21.221	1,07	19.766	0,97
Vlasi	131	0,01	101	0,00
Goranci			606	0,03
Mađari	332.897	16,90	290.207	14,28
Makedonci	17.080	0,87	11.785	0,58
Muslimani	5746	0,29	3634	0,18
Nijemci			3154	0,16
Romi	22.939	1,19	29.057	1,43
Rumunji	34.428	1,78	30.419	1,50
Rusi			940	0,05
Rusini	17.395	0,88	15.626	0,77
Slovaci	62.159	3,16	56.637	2,79
Slovenci			2005	0,10
Ukrajinci			4635	0,23
Hrvati	72.394	3,69	56.546	2,78
Česi			1648	0,08
Ostali	18.548	0,89	5311	0,26
Neopredijeljeni i neizjašnjeni	5054	0,26	55.016	2,71
Regionalna pripadnost	2445	0,12	10.154	0,50
Nepoznato	10.880	0,63	23.774	1,17

Izvor: Raduški, N., Etnička slika Srbije – popis 2002. godine, Migracijske i etničke teme 19 (2003), 2–3: 253–267, str. 256

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, Vojvodina i dalje ostaje izrazito etnički šarolika te je i dalje pravi mozaik različitih naroda, religija, jezika i kultura. Podaci govore da od ukupno 1,9 milijuna stanovnika, Srbi čine dvije trećine stanovništva 66,8%, a deset nacionalnih manjina participira s više od 0,5%. Mađari su i dalje po brojnosti najrelevantnija manjima u Vojvodini te čine 13,0% stanovništva Vojvodine. Međutim, kod ove nacionalne manjine nastavljen je trend emigracija, a što je posljedično dovelo i do smanjenja udjela Mađara u ukupnom stanovništvu Vojvodine u odnosu na ranije popise stanovništva. Slovenci čine 2,6% stanovništva Vojvodine te oni bilježe rast u odnosu na ranije popise stanovništva. Hrvati čine 2,4% stanovništva Vojvodine, a to govori o daljnjem trendu iseljavanja Hrvata iz Vojvodine. Romi čine 2,2%, Rumunji 1,3% te Crnogorci 1,2% stanovništva Vojvodine. Od analiziranih etničkih skupina jedino Romi bilježe rast u ukupnom stanovništvu Vojvodine (Raduški, 2003).

3. ŽIVOT HRVATA U VOJVODINI

Hrvati u Vojvodini imaju dugu tradiciju te će ovo poglavlje biti posvećeno upravo Hrvatima u Vojvodini. U sklopu ovog poglavlja osvrnut ću se na život Hrvata u Vojvodini s naglaskom na njihovu poziciju kao nacionalne manjine. Budući da društveno-političke prilike imaju važan utjecaj na život Hrvata u Vojvodini, u sklopu ovog poglavlja identificirat će se na koji način društveno-političke prilike djeluju na život Hrvata u Vojvodini. Također, govorit će se o kretanju broja Hrvata tijekom 20. stoljeća u Vojvodini kako bi se dobila jasnija slika o iseljavanju Hrvata iz Vojvodine. U sklopu ovog poglavlja obradit će se i prava te identitet Hrvata u Vojvodini danas.

Položajem Hrvata u Vojvodini, kao i drugih pripadnika nacionalnih manjina, intenzivnije se bave izvještaji nastali od devedesetih godina prošlog stoljeća. Propitivanje položaja Hrvata u Vojvodini odnosi se na njihov društveni i pravni položaj, općenito pitanje ostvarivanja te kršenja i povredu ljudskih i materijalnih prava. Prikaz stanja ljudskih prava u Srbiji potican je od različitih vladinih tijela, nevladinih organizacija te od strane pojedinaca (Žigmanov, 2004). Složenost Hrvata u Vojvodini može se promatrati na temelju regionalnih obilježja te se u tom kontekstu govori o Bačkim, Banatskim i Srijemskim Hrvatima. Također, može se promišljati unutar subetničkih kriterija te se u tom smislu govori o Bunjevačkim i Šokačkim Hrvatima. Međutim, važno je naglasiti da za razliku od većine kulturnih prostora drugih naroda, kod vojvođanskih Hrvata postoji malo točnih spoznaja o naravi, vrsti, opsegu i drugim kvalitativnim i kvantitativnim značajkama tekstova o njima. U tom kontekstu postoje brojna otvorena pitanja, a koja se, primjerice, odnose na pitanje o tome tko je sve pisao o vojvođanskim Hrvatima, kako se oni tematiziraju, koji su segmenti njihove povijesti ili sadašnjosti bili predmetom elaboracije, u kakvoj su korelaciji novi prilozi s radnjama koje su ranije objavljivane i dr. Potpuni i pouzdani odgovori na takva i slična pitanja ne mogu se dati jer ne postoji cjelovit pregled objavljenih djela koja se bave Hrvatima u Vojvodini. Navedeno je posljedica neustrojenog znanstvenog segmenta u kulturi unutar ove zajednice (Žigmanov, 2009).

U njihovoj su povijesti znanost i znanstveni život bili izvan institucionalne infrastrukture unutar zajednice. Nadalje, znanstvena ili publicistička djela koja su nastajala u takvim okvirima bila su u većini slučajeva rezultat samostalnog djelovanja pojedinaca, a što se posebno odnosi na pojedince koji žive u Vojvodini. Njihova proučavanja bila su izvan primjerenog institucionalnog sustava, a posljedica toga je prevaga produkcije djela u odnosu na sustav njihova praćenja i obrade. Također, institucije znanosti u državi često su ih znale

previđati te su izostajali kao objekti znanstvenog tematiziranja. U takvom kontekstu nije izostalo je i elementarno bilježenje.

Točnije govoreći, tijekom cijele povijesti objavljivanja radova o Hrvatima u Vojvodini izostajala je sukladna bibliografska obrada. No, važno je napomenuti da se situacija ni danas nije promijenila. Stoga postaje jasno zašto se još uvijek može govoriti o velikoj nesređenosti vlastitog kulturnog prostora kada je riječ o Hrvatima u Vojvodini te zašto još uvijek nije ustrojena ni racionalna slika sadržaja njihovog kulturnog okvira. Također, posljedica navedenog je i slabo razvijena autopercepcija te skromno znanje vojvođanskih Hrvata o sebi koje je, uz navedeno, snažno obilježeno regionalnim i subetničkim perspektivama (Žigmanov, 2009).

Iako imaju nekoliko regionalnih i subetničkih imena, Hrvati u Vojvodini integralni su dio Hrvatskog naroda koji kao autohton narod živi na području Srijema, Bačke i Banata u Vojvodini. Tijekom povijesti na ovom je području bilo domicilno Hrvatsko stanovništvo. Unutar složenih migracijskih procesa tijekom povijesti Hrvati su naseljavali područje Bačke, Srijema i Banata te otada žive na tom prostoru. U smislu povijesnih činjenica treba naglasiti da su bunjevački Hrvati najvećim dijelom podrijetlom iz zapadne Hercegovine te se danas ubrajaju među najbrojnije skupine vojvođanskih Hrvata. Šokački Hrvati doseljavali su se u srednji dio ugarskog Podunavlja (jugozapadna i zapadna Bačka) te u zapadni dio Srijema nakon više od stoljeća nastupa migracija Hrvata iz Pokuplja u Banat. Hrvati u Srijemu su „najautohtoniji“ jer njihova prisutnost na tom području kontinuirano traje još od dolaska južnih Slavena.

Ovi podaci o kretanjima Hrvata u Vojvodini ukazuju na područje koje su tijekom povijesti u Vojvodini naselili Hrvati, no kada se govori o aktualnom društvenom položaju hrvatske zajednice u Vojvodini danas, treba prikazati i neke dodatne činjenice i načelne ocjene. U tom kontekstu treba se reći da su za položaj hrvatske zajednice u Vojvodini u razdoblju od raspada bivše Jugoslavije do danas sljedeći činitelji biti od odlučujuće važnosti:

1. Kao nekadašnji konstitutivni narod SFRJ, Hrvati u Republici Srbiji sve do 2002. godine nisu imali priznat status manjinske nacionalne zajednice.
2. Kao novonastala manjina, vojvođanski Hrvati nisu imali niti su mogli snažnije razviti institucionalne pretpostavke da u većem omjeru participiraju u ostvarivanju manjinskih prava na obuhvatan i sustavan način.
3. Iz navedenog razloga nemaju ni prepoznatljive atribute manjinske zajednice (malen broj ustanova, od znanosti i prosvjete preko kulture do medija, odsutnost snažnije elite

koja bi bila privržena artikulaciji interesa zajednice, izostaje i djelatna spremnost na participiranje u pravima od strane većeg broja pripadnika zajednice i dr.).

4. Slaba integracija unutar zajednice i nejednaka organiziranosti, u smislu da u životu zajednice potpuno izostaju članovi Banata, uže Srbije i Beograda, a to je ujedno područje na kojem ne postoji nijedna hrvatska manjinska udruga.
5. Slabo je profilirana i razvijena elita, u kojoj dominira politička dok su vrlo slabo razvijene intelektualne i kulturne elite, a gotovo da i nema menadžerskih i gospodarskih elita.
6. Političko i sociokulturno okruženje u velikoj je mjeri sve doskora bilo protuhrvatski raspoloženo.
7. Slabo su i nerazmjerno zastupljeni, tj. podzastupljeni su u strukturama vlasti, od razine lokalnih vlasti, preko regionalnih do centralne te državnih institucija (sudstvo, vojska, policija, carina, prosvjeta i dr.).
8. To se odnosi i na vodeća mjesta u gospodarstvu te na sfere ekonomske i financijske moći.
9. Do određenih izmjena u ophođenju države dolazi tek nakon 5. listopada 2000. godine, a s prihvatanjem saveznog Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina u veljači 2002. godine i s promjenom manjinske politike za vrijeme vlasti DOS-a dolazi do promjena položaja Hrvata u Vojvodini na bolje. To pokazuju događaji iz druge polovice 2002. godine kada je formaliziran osnutak Novinsko-izdavačke ustanove *Hrvatska riječ* pri Skupštini AP Vojvodina, kada je pokrajinski parlament prihvatio inicijativu da i hrvatski jezik bude u službenoj uporabi u pokrajinskim tijelima, kada je započeto obrazovanje na hrvatskom jeziku u Vojvodini, kada je održana Elektorska skupština na kojoj je izabrano 35 vijećnika za Hrvatsko nacionalno vijeće te je time jedno razdoblje njihove povijesti završeno, a proces institucionalnog razvita, od strane države financirana manjinska identitetska infrastruktura i ostvarivanje manjinskih prava u državnom institucionalnom okviru, dobiva značajku kontinuiteta.

Niz objektivnih činjenica odnosi se na ukupnost društvenih i političkih uvjeta u kojima su Hrvati u Vojvodini doskora živjeli, ali i danas osjećaju tek minimalno promijenjene okolnosti. Navedeni složeni kompleks povijesnih činitelja nije im bio nimalo naklonjen. Naime, može se čak reći da su u nekim dijelovima društveno-politički činitelji vezani uz vojvođanske Hrvate u posljednjem desetljeću prošlog stoljeća bili rigidno ograničavajući i posve destruktivni. Hrvati su jedina manjina u Vojvodini koja je otpjela u znatnom broju nasilje i fizički progon. O

tome govori podatak da je Vojvodinu (posebno Srijem) početkom i sredinom devedesetih godina prošlog stoljeća, pod izravnim ili neizravnim prijetnjama, napustilo između 35 i 40 tisuća Hrvata. Primjerice, iz mjesta Hrtkovci i Kukujevcu protjerano je više od 90% mjesnog hrvatskog stanovništva te su oni postali sinonim za tragediju vojvođanskih Hrvata na kraju prošlog stoljeća. Nadalje, velik je problem što se do danas nitko od protjeranih Hrvata nije vratio, a isto tako, on se nastoji zataškati.

Nadalje, treba istaknuti da nakon Albanaca, Hrvati su druga manjina spram koje većinski narod kontinuirano ima negativne stereotipe, a to dovodi do straha i nesigurnosti te ima negativan utjecaj na mogućnost javnog djelovanja. Posljedično, ima loš utjecaj i na institucionalnu izgradnju unutar zajednice te na proces ostvarivanja manjinskih prava. Treba, također, istaknuti da je hrvatska manjina u Vojvodini u posljednjih petnaestak godina ostala gotovo bez ikakve društvene moći i utjecaja jer njezini članovi iznimno slabo participiraju u strukturama moći u društvu.

Druga velika skupina činitelja odnosi se na prilike unutar same hrvatske zajednice, a to je ponajviše posljedica navedenih objektivnih činitelja. Uočava se da je hrvatska zajednica u Vojvodini unutar sebe preslabo integrirana: veze među članovima malobrojnih i neprofesionalnih institucija unutar zajednice su malobrojne i površne, a u rad manjinskih organizacija uključen je razmjerno malen broj članova zajednice. Nadalje, struktura te zajednice slabo je izgrađena. Općenito govoreći, malen je broj institucija i organizacija, a što se posebno odnosi na područje strukovnih i nevladinih organizacija. Također, bez znatnije su državne financijske potpore te su stoga amaterizam i diletantizam česta obilježja njihovog rada.

Ne postoji ni jači biljeg demokratskog ustroja u hrvatskoj zajednici te se uočava prevelik utjecaj političkog činitelja u produkciji događaja. Nije ni zanemariv utjecaj klera na necrkvena pitanja. Pripadnost katoličkoj vjeroispovijedi čini Hrvate dvostrukom manjinom u Vojvodini: prema nacionalnoj i konfesionalnoj osnovi. Najveći broj Hrvata katolika u Vojvodini živi u Subotičkoj i Srijemskoj biskupiji. Nadalje, teritorijalno gledano, Hrvati u Vojvodini žive vrlo disperzirano, a to znači da ni u jednoj općini ne predstavljaju većinu, a žive u svim dijelovima Vojvodine te navedeno dovodi do situacije da gdje su Hrvati u poziciji znatnije manjine, tamo često izostaju ustrojena nastojanja na planu ostvarivanja manjinskih prava.

3.1 Utjecaj društveno – političkih prilika na život Hrvata u Vojvodini

Tek je Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina iz 2002. godine donio hrvatskoj manjini, kao tzv. novoj manjini, formalno priznavanje i formalnu jednakost s ostalim manjinama u Srbiji u području ostvarivanja prava i zaštite manjinskih prava. S formalno-pravnim priznanjem za hrvatsku zajednicu u Srbiji pojavila se mogućnost za institucionalno i finansijski podupirano ostvarivanje manjinskih prava. Navedeno se u određenoj mjeri već počelo ostvarivati na području prosvjete, informiranja i službene uporabe jezika na području AP Vojvodine.

Međutim, novi zakonski okvir, čini se, nije dovoljan za jednu bitno kvalitetniju promjenu stanja, budući da je izostala jasna i konzistentna manjinska politika od strane vlasti. Nadalje, identificirano je da nedostaju i odlučnije političke mjere za postizanje proklamiranih ciljeva kod primjene Zakona, ali i kod stvaranja pozitivnog društvenog ozračja. To je iznimno važno za Hrvate u Vojvodini poradi neostvarivanja manjinskih prava do 2002. godine, te velikog animoziteta i negativnih stereotipa kojima su izloženi.

U tom kontekstu treba promatrati i različite nedostatke u njihovom aktualnom društvenom položaju te u smislu brojnih problema u konkretnom ostvarivanju manjinskih prava vojvođanskih Hrvata.

3.2 Kretanje broja Hrvata u Vojvodini tijekom 20. Stoljeća

U značajnu društvenu pojavu ubrajaju se i same migracije stanovništva koje su svakako različite prema opsezima, karakteru, uzrocima, ali i njihovim posljedicama. To je jedan od najbitnijih činitelja za sam razvoj ljudskih populacija, a koji se događa u svim povijesnim razdobljima bez obzira na neke društvene sustave, privrednu ili kulturnu razvijenost sredine ili pak sama nacionalna obilježja stanovništva koje direktno utječu na broj, osnove strukture ili teritorijalni razmještaj stanovništva. Godinama su razni ekonomski, povijesni, politički kao i psihološki činioci utjecali direktno na migracije koje pak su bitno determinirale prostornu distribuciju, ali i sam raspored naroda na Balkanskom poluotoku.

Geograf Cvijić (Raduški, 2002) ističe u svojim istraživanjima da su od kraja 14. stoljeća pa sve do naših dana migracijske struje ispremještale skoro cjelokupno stanovništvo, a uz to su se istovremeno odvijali i razni etnički kao i etno-biološki procesi koji su uvelike izmijenili etničku sliku cjelokupnih pojedinih područja.

Uz razne tipove modernih i suvremenih migracija u samoj Srbiji najveću pažnju imaju migracije koje su bile uvjetovane ekonomskim, ali i političkim čimbenicima. Spomenute

migracije u 20. stoljeću posebice nakon Drugog svjetskog rata dovele su do vrlo raznolike etničke strukture te se prema spomenutim demografskim karakteristikama to stanovništvo spada u najheterogenije u Europi. Na složenost etničkog smisla utjecali su različiti činitelji kao, primjerice, geografski položaj, povijesna zbivanja još od srednjeg vijeka pa sve do danas. No u okviru Srbije, Vojvodina predstavlja jedno mjesto koje je najdinamičnije migracijsko mjesto u zemlji, posebice, u pogledu doseljavanja, ali i samog iseljavanja kako u prošlosti tako i u danas. Spomenute migracije u Vojvodini imale su veliki presudan demografski rast, a radi svojih karakteristika su u velikoj mjeri determinirale i sam etnički sastav stanovništva. Povijesno gledano, spomenuto područje bilo je izloženo najvećim promjenama u etničkoj, ali i vjerskoj strukturi koje su bile izazvane velikim migracijama radi iznimno velikog broja različitih nacionalnosti koje su se iseljavali ili useljavali (Raduški, 2002).

Također, sve etnocentrične migracije koje su se dogodile nakon Drugog svjetskog rata kao i migracijska kretanja bivše Jugoslavije bila su jedna od najintenzivnijih razdoblja nakon Drugog svjetskog rata, ali i sam rezultat promjena društvenih odnosa te političkog sustava, samog privrednog razvoja zemlje, ubrzanih institualizacija i dr. Pokretljivost stanovništva povezana je sa stupnjem gospodarske razvijenosti, no sam etnički sastav migranata pokazuje kako je sastav pojedinih regija bio i pod velikim utjecajem migracija na što direktno ukazuju selidbeni tokovi po područjima bivših republika, ali i samih pokrajina. U najmasovnije migracije spadaju migracije Srba, ali i ostalih nacionalnosti prema središnjoj Srbiji kao jednom od najjačih imigracijskih područja (iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Kosova i Metohije). Nakon toga Hrvata prema Hrvatskoj (iz Bosne i Hercegovine, dijelom iz Vojvodine), Crnogoraca prema središnjoj Srbiji i Vojvodini, i u manjoj mjeri prema ostalim područjima (ponajviše iz Crne Gore te s Kosova i Metohije). Radi fizičko–geografskih, ali i strateških položaja Vojvodine migracije su na spomenutom području oduvijek imale veliku važnost čak veću, nego u bilo kojem dijelu sadašnje i bivše Jugoslavije a spomenimo i kako su vrlo često bile burnog karaktera.

Radi samog smjenjivanja razdoblja masovnih doseljavanja, ali i iseljavanja što se dešavalo u vrlo kratkim razdobljima u potpunosti se mijenjala demografska i etnička slika Vojvodine, a sami ekonomsko-politički činioci bili su većinom glavnim uzrokom doseljavanja i iseljavanja. Također, doseljavanja u Vojvodinu imaju dugogodišnju tradiciju, no posebice se očituju dva opća migracijska procesa:

1. Pojedinačno doseljavanje ili doseljavanje obitelji - migracijski tok koji je bio prisutan u poslijeratnom razdoblju
2. Organizirano i društveno poticano doseljavanje velikog broja migranata.

Potrebno je i naglasiti i sam utjecaj spontanih ili tzv. sekularnih migracija na koje djeluje određena formirana većina određene nacionalnosti.

Kada govorimo o poslijeratnom demografskom razvoju Vojvodine u okviru etnocentričnih migracija, posebno mjesto pridodaje se masovnoj kolonizaciji stanovništva (1945.–1948. godine) iz ratom opustošenih i siromašnih krajeva. U spomenutom velikom valu sudjelovalo je oko 250.000 migranata koji su bili pretežno srpske nacionalnosti, a ponajviše ih je stiglo iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, (Dalmacije, Like, Banije, i ostalih krajeva), zatim, iz južne Srbije i Crne Gore. Međutim, sam poslijeratni razvoj Vojvodine nije obilježio samo procese naseljavanja, već ponajviše smjena određenog dijela stanovništva s drugim. Promatranjem migracija uočeno je da u svakom migracijskom toku odgovara suprotan tok te je radi toga doseljavanju kolonističkog stanovništva prethodilo masovno iseljavanje stanovnika njemačke nacionalnosti (oko 300.000) što je uvelike utjecalo na direktnu promjenu etničke slike u smislu imanentnog smanjenja udjela Nijemaca te automatski relativnog povećanja udjela Srba u samoj etničkoj strukturi Vojvodine.

Ako se uzme u obzir da je Vojvodina prije Prvog Svjetskog rata bila mješavina triju dominirajućih naroda: Srba 33,8%, Mađara 28,1% i Nijemaca 21,4% da bi nakon Drugog Svjetskog rata, prema popisu stanovništva 1948. godine, Vojvodina postala u etničkom smislu dvovrsna; Srbi 50,6% te Mađari 25,8% radi samog smanjenja Nijemaca 1,9%. Kao što je vidljivo organizirane imigracije prije i nakon Drugog svjetskog rata te emigracije pojedinih nacionalnosti kao i ostali migracijski tokovi agrarnog stanovništva kao i određeni oblici preseljenja u unutaršnjim okvirima pridonijeli su vrlo visokim stopama prostornih pokretljivosti kao i stalno visokom udjelu migrantskog stanovništva (Raduški, 2001).

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine sam udio migrantskoga u cjelokupnom stanovništvu iznosio je 45,4% što pokazuje da je svaka druga osoba u Vojvodini doseljenik, a samu najveću prostornu pokretljivost imaju pripadnici srpske i crnogorske nacionalnosti zatim slijede Mađari i na kraju Hrvati što je na samom kraju uz unutar republičko preseljavanje i posljedica same kolonizacije. Spomenuti pozitivni migracijski saldo ukazuje i na nacionalnosti u doseljenicima Vojvodine iz svih bivših jugoslavenskih republika a u samoj strukturi migrantskog stanovništva skoro trećinu 28,6% sačinjavaju doseljenici iz republika bivše Jugoslavije tek na kraju slijede ostale općine, države i sl. što je daleko drugačije nego na ostalim područjima Srbije. Gledajući etničku pripadnost migranata iz bivših jugoslavenskih republika velika većina je srpske nacionalnosti, oko 73% od čega je polovica stigla iz Bosne i Hercegovine, zatim, slijedi Hrvatska 19,8%, Makedonija 1,5%, Crna Gora 1,0% i Slovenija 0,7%.

Vojvodina je u spomenutom razdoblju zabilježila inverzne migracije stanovništva, posebice, u Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu kod čega su među iseljenicima posebice bili Hrvati i Srbi, no u većem broju bilo je i Mađara iz Vojvodine u Hrvatsku, Slovenaca i Hrvata u Sloveniju i sl. potrebno je spomenuti i da je kod povratničkih tokova veliku ulogu imala tradicija s obzirom na povijesno utvrđene tokove migracija na svim spomenutim relacijama.

U posljednjem desetljeću 20. stoljeća dolazi do dezintegracija zemlje kao i stvaranju novih etno-nacionalnih država na prostorima bivše Jugoslavije koji su rezultirali ratnim razaranjima, „etničkim čišćenjima“ ali i velikim migracijama stanovnika. Raznolikost etničke slike kao i sama izmiješanost različitih nacija, religija, kultura pokazala je kako je formula „jedna država – jedna nacija“ apsolutno neprimjenjiva na spomenutim prostorima.

Veliki sukob između ideala homogenosti etničke strukture kao i realnosti etničke heterogenosti svih bivših jugoslavenskih republika doveo je do jugoslavenske tragedije, ogromnog broja poginulih, nestalih, izbjeglica ali i interno raseljenih osoba ali i ono najbitnije promjene etničke slike područja koja su bila izravno ili neizravno zahvaćena ratnim razaranjima. Velike migracije stanovnika što dobrovoljne što prisilne, unutarnje ili vanjske bile su neviđenih razmjera te su nesumnjivo obilježile posljednje desetljeće 20. stoljeća.

Spomenuti rat na prostorima bivše Jugoslavije iznjedrio je nove tipove migranata, no nije promijenio smjer migracija ni tendenciju kretanja ka matičnim republikama koja je bila očigledna za sve nacionalnosti. Izbijanjem ratnih sukoba vrlo veliki broj izbjeglica te ratom ugroženih osoba našao je utočište u Srbiji, a sam popis koji je proveden 1996. godine registrirao je 618.000 osoba (od čega oko 338.000 u središnjoj Srbiji, 260.000 u Vojvodini te 20.000 na Kosovu i Metohiji). Spomenuti izbjeglički val koji se naprosto slijevao u Vojvodinu svojim je opsegom nadmašio veliku kolonizaciju stanovništva nakon Drugog svjetskog rata, a većinom je bio uvjetovan povijesnim putovima migracija srpskog stanovništva. Iz krajeva odakle su Srbi izbjegli tijekom ovog rata izvršena je velika kolonizacija u različitim povijesnim razdobljima te je razumljivo što je veliki broj izbjeglica pronašao smještaj kod rodbine, prijatelja na spomenutom području (Raduški, 2002).

Najveći utjecaj na spomenute smjerove kretanja, razmještaje kao i sama mjesta nastanjanja izbjeglica u Vojvodini imao je razmještaj kolonista. Poznato je kako je položaj izbjegličke populacije vrlo težak pogotovo uz nepovoljne ekonomske, ali i nestabilne političke situacije u kojima se zemlja nalazila te rješavanje spomenutog pitanja ostaje složeno i sporo. Zadnjih razdoblja sam broj izbjeglica se smanjio s obzirom da su neki riješili svoj status dobivanjem jugoslavenskog državljanstva, neki su odselili u inozemstvo (oko 15.000), a neki su se vratili u ishodišna mjesta. Prema najnovijim podacima, od sve ukupnog broja izbjeglica koji su u

Srbiju stigli iz Hrvatske u nju se vratilo oko 12% dok je udio povratnika u Bosnu i Hercegovinu oko 40%.

Spomenimo i kako se u Srbiji i u današnje vrijeme nalazi velika izbjeglička populacija koja je isključena iz ekonomskog, ali i društvenog života prvenstveno temeljem materijalnog, imovinskog i statusnog položaja. Prema posljednjem popisu izbjeglica, ali i ratom ugroženih osoba (u lipnju 2001. godine) pokazalo se su se promjene u broju, strukturi, ali i statusu izbjeglica u odnosu na prethodni popis.

U Srbiji je nakon spomenutog popisa registrirano ukupno 451.980 osoba (377.131 ima prema međunarodnom kriteriju izbjeglički status, a 74.249 se smatra ratom ugroženih osoba) što je prema prethodnom popisu smanjenje oko 166.000 (26,8%). Najviše od spomenutih izbjeglica je i dalje iz Hrvatske 63%, zatim, Bosne i Hercegovine 36,5% i ostatak je iz ostalih Jugoslavenskih republika. Od ukupnog broja izbjeglica u samoj Vojvodini se nalazi 183.721 (48,7%), središnjoj Srbiji 193.023 (51,2%) te na Kosovu i Metohiji radi najnovijih političkih neprilika kao i velikog broja osoba koje su bile prisiljene napustiti spomenuto područje broj zanemariv 383 (0,1%) što prikazujemo u sljedećoj Tab. 2. Izbjeglice prema zemlji podrijetla.

Tab. 2. Izbjeglice prema zemlji podrijetla

	Bosna i Hercegovina	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	ukupno
Središnja Srbija	78.154	114.476	3	390	193.023
Vojvodina	55.522	127.962	6	231	183.721
Kosovo	73	306	-	8	387
Ukupno	133.749	242.744	9	629	377.131

Izvor: Popisni podaci Komesarijata za izbeglice Republike Srbije, lipanj 2001.

Kao što je vidljivo sam broj izbjeglica u Vojvodini smanjio se u usporedbi s prethodnim popisom (za oko 20%) što je u relativnom smislu uveliko manje, nego u središnjoj Srbiji (za oko 33%) tako da izbjegličko stanovništvo i dalje sačinjava veliki postotak populacije (oko 9%) što nam govori da je gotovo svaka deseta osoba koja sada živi u Vojvodini prebjegla s ratom ugroženih područja bivše Jugoslavije.

Svi migranti, a posebice izbjeglice vrlo su osjetljivi na potisne i privlačne činioce koji obično djeluju u migracijskim procesima što pak direktno utječe na njihove planove za budućnost. U doba provođenja ranije spomenutog popisa dvije trećine izbjeglog stanovništva izjasnilo se da

želi ostati u Srbiji a oko 8% je za repatrijaciju, dok je 18% bilo neodlučno. Sam status izbjeglica kao i njihov socioekonomski položaj uvelike se promijenio što je vidljivo u najnovijom podacima o njihovim planovima za budućnost prema kojima i nadalje oko 60% njih želi trajno ostati u Srbiji a samo 5% ih se želi vratiti u prijašnja prebivališta dok je četvrtina ukupnog broja izbjeglica i dalje neodlučna oko spomenutog pitanja što i vidimo u Tab. 3. Izbjeglice prema zemlji podrijetla i planovima za budućnost.

Tab. 3. Izbjeglice prema zemlji podrijetla i planovima za budućnost

	Bosna i Hercegovina	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Ukupno
Lokalna integracija	80.035	147.093	4	389	227.521
Bez odgovora	14.746	18.805	3	60	33.614
Repatriacija	9.578	10.381	2	32	19.993
Neodlučan	29.390	66.465	-	148	96.003
Ukupno	133.749	242.744	9	629	377.131

Izvor: Popisni podaci Komesarijata za izbeglice Republike Srbije, lipanj 2001.

Možemo reći kako veliki broj neodlučnih i nakon dugo godina u izbjeglištvu ukazuje na njihove odluke i planove koji su u tijesnoj korelaciji s političkim odlukama kao primjerice; Hoće li im biti vraćena imovina? Hoće li se moći zaposliti i hoće li uopće biti sigurni na područjima koja su napustili radi rata?.

No ako usporedimo početno razdoblje kada je više od polovine izbjeglica bilo smješteno kod rođaka ili prijatelja, te nekolicina u kolektivnim centrima vidljivo je da je izvjestan broj uspio riješiti svoje stambeno pitanje. Općenito gledano problem trajnog rješavanja problema izbjeglištva temelji se na tri osnovna rješenja koja su naravno vezana na suglasnost s međunarodnom praksom, a prikazujemo ih u nastavku:

1. Reputacija – mora biti u skladu sa željama izbjeglica, sigurnosnim uvjetima i međudržavnim dogovorom
2. Organizirana pomoć – svim izbjeglicama koje žele odlazak u inozemstvo
3. Lokalna integracija.

S obzirom na to da je većina izbjeglica izrazila želju za trajni ostanak na području Srbije vrlo je bitno osigurati reintegraciju u njihov društveni život imajući na umu interese, ali i

specifičnosti izbjeglica kao i lokalnog stanovništva spomenute socioekonomske i demografske značajke pojedinih regija (Raduški, 2002).

Spomenuti proces vrlo je složen i zahtjeva planski pristup kao i velika materijalna sredstva kako bi se osigurao smještaj, posao, obrazovanje, zdravstvena zaštita i sl. što opet predstavlja veliki problem s obzirom na tešku ekonomsku situaciju u kojoj se zemlja trenutno nalazi. Etnička struktura, migracije kao i manjine te preseljavanja trajnog karaktera uvelike utječu na mijenjanje demografskih, etničkih, socijalnih, ali i drugih raznih značajki stanovništva koliko na emigracijskom toliko i na imigracijskom području. Spomenuto, također, podrazumijeva psihološko, ekonomsko, kulturno i međuetničko prilagođavanje migranata novoj sredini, ali i mijenjanju iste, ne samo radi broja, već i samog karaktera emigrantskog stanovništva.

Doseljavanje izrazito velikog broja ljudi u Vojvodinu devedesetih godina direktno je utjecalo i na povećanje ukupnog broja stanovnika, no spomenuto se donekle kompenziralo s iseljavanjem autohtonog vojvođanskog stanovništva u inozemstvo, ali i emigracijama pripadnika pojedinih nacionalnosti u svoje matične zemlje radi političkih ili ekonomskih razloga.

Potrebno je spomenuti i da je u Vojvodini u među-popisnom razdoblju 1981. – 1991. godine zabilježen negativni migracijski saldo -2,8 ‰ što u uvjetima nedovoljnog rađanja i depopulacije predstavlja veliki demografski poremećaj. No, prema rezultatima popisa stanovništva koji je proveden na području središnje Srbije i Vojvodine (ožujak 2002. godine) vidljivo je da je u proteklom razdoblju vrlo povećana važnost koju ima migracijska komponenta na samo kretanje ukupnog stanovništva. tako je vidljivo i u Vojvodini da pored negativnog prirodnog prirasta u odnosu na prethodni popis porastao je broj ukupnog stanovnika za oko 60.000 zahvaljujući pozitivnom migracijskom saldu za više od 143.000 osoba (Raduški, 2002).

Treba spomenuti i kako je stanovništvo hrvatske nacionalnosti sve intenzivnije iseljavalo u Hrvatsku radi političkih, ali i ekonomskih razloga te se procjenjuje da je njihov broj kao i udio uvelike smanjen. Nakon svega iznesenog, realno je pretpostaviti kako je i sama etnička struktura Vojvodine bitno izmijenjena u odnosu na razdoblje prije posljednjih ratnih sukoba, ali i raspada Jugoslavije, no prava slika o korjenitim promjenama koje su se dogodile u društveno-ekonomskim, političkim i demografskim područjima vidjet će se nakon novijih popisa stanovništva. Tendencije promjena u etničkoj strukturi nisu pri kraju, a ni blizu stabilizacije te valja očekivati nastavak promjena u etničkoj strukturi kako u Vojvodini tako i u drugim dijelovima Srbije.

Svakako je vrlo bitno unapređivanje položaja manjina, slobodno istraživanje njihovog etničkog, vjerskog i kulturnog identiteta, sudjelovanje manjina u lokalnim vlastima kao i lojalnost prema državi u kojoj žive. Položaj manjina ukazuje na stupanj demokratizacije države te ovisi o civilizacijskom razvoju sredine, ali i samom stanju međudržavnih, odnosno dobrosusjedskih odnosa. Gledajući etnički mozaik Vojvodine u kojoj živi veliki broj Hrvata, ali i ostalih nacija, kultura, vjeroispovijest, dobri međuetnički odnosi kao i zaštita prava svih nacionalnih manjina presudni su za stabilnost i demografski razvoj spomenute regije (Raduški, 2001).

4. PRAVA I IDENTITET HRVATA U VOJVODINI DANAS

Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije kao i propast socijalističkog poretka, međuetnički sukobi i rat doveli su do promjene položaja Hrvata u Vojvodini, a te promjene su prisutne i u današnje vrijeme. No, treba naglasiti da se o položaju Hrvata u Vojvodini nedovoljno zna. No, zahvaljujući knjizi (*Hrvati u Vojvodini danas*, 2007.) Tomislava Žigmanova dogodio se vrlo važan korak u promjeni samog stanja stvari. Spomenuti autor je u svojoj studiji iznio niz raznih činjenica o samom položaju vojvođanskih Hrvata od 1990. godine do 2005. godine, posebice, se osvrnuvši na kulturno stvaralaštvo spomenute nacionalne manjine. Uz sve to, prikazao je i dosadašnje znanstvene i publicističke radove o Hrvatima u Vojvodini te je time svim budućim istraživačima olakšao snalaženje u relevantnoj literaturi o spomenutoj temi.

Žigmanova knjiga podijeljena je u tri veće tematske cjeline te je prvi dio posvećen prikazu pravnog, političkog, demografskog i ekonomskog aspekta položaja Hrvata u Vojvodini dok se u drugom dijelu razmatraju kulturološke studije u kojima autor traga za odgovorima o suvremenom identitetu vojvođanskih Hrvata. Žigmanov svoju potragu utemeljuje na recentnim sociološkim i kulturološkim istraživanjima o politikama imenovanja, konstruiranja tradicije, mehanizmima, ali i procesima koje društvene grupe pamte, ali i zaboravljaju. Veliki dio knjige posvećen je podrobnoj analizi sadržaja znanstvenih i publicističkih radova u kojima je vidljiv položaj vojvođanskih Hrvata u društveno-političkim prostorima Republike Srbije (Žigmanov, 2006).

Žigmanov je, također, uveliko olakšao posao istraživačima došavši do relevantnih činjenica o temi kao i podrobnim popisom svih mogućih relevantnih hrvatskih udruga i ustanova s točnim adresama te prikazom sadržaja njihovih internetskih stranica. U raznim pokušajima određivanja suvremenog položaja hrvatske nacionalne manjine u Vojvodini, koji je po mnogo čemu specifičan, ali i različit od položaja ostalih etničkih skupina, Žigmanov uveliko upozorava na nekoliko vrlo bitnih strukturno-povijesnih značajki koje ga uvjetuju. Specifičnosti položaja Hrvata uvelike pridonosi njihova katolička vjeroispovijest koja ih čini dvostrukom manjinom, i po nacionalnosti i po konfesionalnoj osnovi.

Uz sve to i sam demografski činitelj dodatno određuje njihov položaj s obzirom na to da je broj vojvođanskih Hrvata u pola stoljeća više nego prepolovljen. U najvećem broju vojvođanski Hrvati nastanjuju nekoliko mjesta u Bačkoj i Srijemu, no ni u jednoj općini nisu u relativnoj većini. Samo u Subotici, koja se smatra kulturno i političko središte te u Somboru postoje uvjeti za političko, kulturno i obrazovno organiziranje ali i samo djelovanje Hrvata.

No, spomenimo i kako je po Žigmanovu mišljenju nacionalna svijest Hrvata snažna u Srijemu a sami društveni uvjeti radi posljedica rata puno su nepovoljniji, nego u Bačkoj (Žigmanov, 2006).

Sama raspoređenost kao i dvojni manjinski identitet vidljiv je već u posljednjoj fazi socijalističkog poretka koji je uvjetovao osjetan pad Hrvata u Vojvodini te se od 1971. godine do 1991. godine sam broj Hrvata u Vojvodini smanjio za 29,52 %. Za razliku od ostalih manjina (Mađara, Slovaka, Rusa itd.), Hrvati u Vojvodini kao konstitutivni narod bivše Jugoslavije nikako nisu mogli ostvariti svoja kolektivna manjinska prava (školovanje na materinjem jeziku, službenu uporabu jezika i pisma, informiranje kao i njegovanje vlastite kulture), u odgovarajućim profesionalnim te od države osnovanim i financiranim ustanovama što dovodi do jasno vidljivog problema kao i posljedice neizgrađenosti njihove vlastite manjinske institucionalne strukture. Sam autor mišljenja je da je nepostojanje spomenute infrastrukture uveliko utjecalo na propast socijalističkog poretka Hrvata u Vojvodini jer su bili organizacijski i politički nespremni, bez ikakvih profiliranih elita (prosvjetnih, gospodarskih, znanstvenih i sl.) u nacionalnom smislu te onih koje su trebale preuzeti vodeću ulogu u ratnim i tranzicijskim uvjetima. Može se reći kako je jedinu dobru organiziranu elitu sačinjavalo katoličko svećenstvo, no ni ono nije moglo imati vodeću ulogu u tranzicijskim procesima.

Sve spomenute strukturalne značajke koje su naslijeđene još iz socijalističkog razdoblja stavile su hrvatsku nacionalnu manjinu u vrijeme demokratskih promjena i međurepubličkih sukoba u vrlo nepovoljan položaj. U Vojvodini Hrvatska je zajednica morala voditi brigu o očuvanju vlastitog identiteta u nesklonome srbijanskome društvenome i državnome okruženju te istovremeno graditi vlastitu manjinsku institucionalnu infrastrukturu. No, gledajući s druge strane sam raspad SFRJ kao i rat koji je uslijedio dodatno su otežali institucionalnu izgradnju hrvatske etničke zajednice koja je samim time imala i manje mogućnosti za artikulaciju vlastitih interesa (Žigmanov, 2006).

Autor Žigmanov, također, smatra da je samom pogoršanju položaja ponajviše pridonijela činjenica kako su se borbe najvećeg intenziteta vodile uz granicu Hrvatske i Vojvodine te su i vojvođanski Hrvati koji su živjeli blizu granice bili u centru borbenih djelovanja i živjeli su u situaciji ratnog stanja. No, snažna medijska, državna kao i vojna antihrvatska propaganda te ozračje mržnje i nesnošljivosti kao i verbalno i fizičko nasilje u Srijemu i jugozapadnoj Bačkoj rezultirali su prisilnim iseljavanjem Hrvata. Kako bi lakše ilustrirao sam položaj Hrvata ranih devedesetih godina 20. stoljeća, autor je iznio dokaze od neovisnih promatrača ili državnih organa koji govore o slučajevima različitih prijetnji, bombaškim napadima na

sakralne objekte kao i imanja te ubojstvima desetak građana hrvatske nacionalnosti. Najveću pažnju autor posvećuje analizi represivne srbijanske politike prema svim građanima hrvatske nacionalnosti, posebice, prije samog pada Miloševićeva režima u listopadu 2000. godine.

Godine 1990. vodećim načelom politike smatralo se nepriznavanje samoga postojanja hrvatske zajednice u SR Jugoslaviji kao nacionalne manjine, a posljedica je status i položaj Hrvata kao nacionalne manjine koji sve do nedavno nije bio na odgovarajući način reguliran. Spomenuto je prouzročilo velike poteškoće u ostvarivanjima manjinskih prava, primjerice; financiranje manjinskih kultura iz državnog proračuna još ni danas nije riješeno. No, Žigmanov smatra da je za Hrvate u Vojvodini najteži problem u devedesetima bio pravna i institucionalna nereguliranost njihova statusa. Takav neriješen položaj izaziva kod Hrvata dodatnu nesigurnost te je uz razne pritiske kao i diskriminacijske mjere bio povod kontinuiranog, ali i tihog iseljavanja (Žigmanov, 2006).

Napomenimo i kako je činom međudržavnoga priznanja Republike Hrvatske i SR Jugoslavije kao i potpisivanjem Sporazuma o normalizaciji odnosa 1996. godine pritisak koji je stavljen na Hrvate počeo lagano opadati, no nije u potpunosti prestao. Sam položaj dodatno je formalno–pravno određen bilateralnim ugovorom o zaštiti manjina između Republike Hrvatske i Državne zajednice Srbije i Crne Gore. No u nastavku autor nam dalje prikazuje da su i neke „suptilnije“ metode srbijanske politike odgovorne za pad broja Hrvata u Vojvodini, primjerice, politika odnarođivanja Hrvata inzistiranjem statističkih službi državnih organa, ali i provladinih manjinskih institucija koje forsiraju etničke posebnosti, tj. nastoje da se Hrvati klasificiraju kao etničke zajednice Bunjevaca i Šokaca.

Spomenimo i kako je osnovana novinsko–izdavačka ustanova „Hrvatska riječ“, započelo je obrazovanje na hrvatskom jeziku, konstituirano je i Hrvatsko nacionalno vijeće, a sama promjena srbijanske politike uvjetovana je željom Srbije da se integrira u europsku zajednicu naroda, a najvažnije je da spomenuti put vodi ka tome cilju kroz dosljedno poštivanje prava nacionalnih manjina. Hrvati u Vojvodini nisu nespremno dočekali promjene u državnoj politici iako su gotovo prepušteni sami sebi u vrlo nepovoljnom političkom okruženju. Od samog početka demokratizacije srbijanskog društva krenuli su putem samoorganiziranja i započeli stvarati vlastite etničke mikro strukture osnivajući razne institucije, kulturne udruge, nevladine organizacije, pokrenuli su listove kao i okupljanje te povezivanje intelektualne elite. Spomenute činjenice nisu bile podržane od države matice koja je simbolična, a odvijala se *ad hoc* bez ikakvih strategija i bez razvidnosti u financijskoj potpori s vrlo naglašenim elementima paternalizma. Sami rezultati složenog i mukotrpnog procesa u današnje vrijeme vidljivi u formalnim pravno–normativnim područjima. Postojeći formalno–pravni okviri

predstavljaju dobro polazište u borbi za očuvanje hrvatskog identiteta kao i ostvarivanje građanskih i nacionalnih prava Hrvata u Vojvodini.

Autor navodi različite primjere diskriminacije Hrvata kao i opstrukcije zakona, statuta, ali i odluka lokalnih organa vlasti Republike Srbije. Primjer su državne institucije koje su izravno podložne Beogradu te se ne pridržavaju odredbi o isticanju trojezičnih natpisa na svojim oglasnim pločama iako je Skupština Autonomne Pokrajine Vojvodine 2001. godine usvojila izmjenu Statuta po kojem je hrvatski jezik u službenoj uporabi na teritoriju cijele Pokrajine, no nažalost republički Parlament nije potvrdio spomenutu odluku te ona nema pravnu snagu.

Knjiga Tomislava Žigmanova (predstavnik mlade generacije hrvatske intelektualne elite u Vojvodini) je vrlo važan doprinos rasvjetljavanju položaju hrvatske manjine u Vojvodini za koju je sam autor uvjeren da je za opstanak presudan širi euro integracijski proces te se stoga zalaže za mukotrpan i dugotrajan proces izgradnje lokalnih hrvatskih elita koje će moći dostojno predstavljati interese manjine te čiju budućnost vidi u modernoj Srbiji/Vojvodini kao dijelu Europe (Žigmanov, 2006).

5. DEMOGRAFSKI ASPEKTI

U ovom poglavlju obrađuje se demografski aspekt hrvatskog stanovništva u Vojvodini na kraju prošlog i početku ovog stoljeća. Da bi se razumio demografski aspekt, analizirat će se kretanje broja Hrvata u Vojvodini te stanje Hrvata prema popisu stanovništva. Također, osvrnut će se i na demografski aspekt opstanka Hrvata u Vojvodini.

5.1 Analiza kretanja broja Hrvata

Kod osnovnih demografskih čimbenika kao i pokazatelja kod vojvođanskih Hrvata postoje dva vrlo važna trenutka. Kao prvi može se navesti da Hrvati žive na velikom prostoru, a u Vojvodini ne postoji općina u kojoj nema Hrvata, no problem je to što nigdje ne čine većinu. Gledajući po postocima, najviše ih ima u općini Apatin – 11,47%, dakle, šokačkih Hrvata, a u velikoj većini općina ih je manje od 1% (Nacionalna i etnička pripadnost: podaci po naseljima, Beograd, Republički zavod za statistiku, 2003).

Osim u spomenutoj općini Apatin u nešto značajnijim postocima Hrvata ima u tek nekoliko općina: Subotica - 11,24%, Bač - 8,36%, Sombor - 6,21%, Šid - 5,35% Inđija - 3,83%, Ruma - 3,31%, Srijemska Mitrovica - 2,96%, Stara Pazova - 2,38% i Novi Sad - 2,09%. U navedenim općinama brojnost Hrvata različita je jer je riječ i o općinama različitih veličina tako je, primjerice, najviše Hrvata u općini Subotica - 16.688, Somboru - 8.106, Novi Sad - 6.263; Apatin - 3.766, Srijemska Mitrovica - 2.547, Šid - 2.086, Ruma - 1.987, Inđija - 1.904, Stara Pazova - 1.615, Bač - 1.389 itd. No, kada se govori o vojvođanskim regijama, od ukupnog broja Hrvata u Vojvodini u Bačkoj živi oko 40.000, u Srijemu oko 12.000 dok ostali žive u naseljima u Banatu (Tab. 4. Brojnost Hrvata u pojedinim općinama Vojvodine).

Tab. 4. Brojnost Hrvata u pojedinim općinama Vojvodine

OPĆINA	BROJ HRVATA	% U UKUPNOM BROJU STANOVNIKA
Apatin	3015	11.47
Subotica	16.688	11.24
Bač	1.389	8.36
Sombor	8.106	6.21
Šid	2.086	5.35
Indija	1.904	3.83
Ruma	1,987	3.31
Srijemska Mitrovica	2.547	2.96
Stara Pazova	1.615	2.38
Novi Sad	6.263	2.09

Izvor: Nacionalna i etnička pripadnost: podaci po naseljima, Beograd, Republički zavod za statistiku, 2003.

Velika većina šokačkih Hrvata živi u krajdunavskim naseljima i selima i to sve od Mađarske granice do podno Bača, Tab. 4. Brojnost Hrvata u pojedinim općinama Vojvodine. U sedam mjesta koja se nalaze na teritoriju triju općina – Sombor, Apatin i Bač – živi više od sedam tisuća izjašnjenih Hrvata čije je i etničko podrijetlo pretežito šokačko: Sonta 2.966 ili 59,41%, Bački Monoštor 2.043 ili 52,11%, Bački Breg 738 ili 53,17%, Bač 509 ili 8,36%, Vajska 353 ili 11,13%, Plavna 312 ili 22,41% i Bođani 172 ili 15,45% (Tab. 4. Brojnost Hrvata u pojedinim općinama Vojvodine).

Određen broj spomenutih Hrvata migrirao je u navedena administrativna, upravna kao i industrijska središta i u Novi Sad te je ukupni broj Šokaca veći, ali najvjerojatnije ne prelazi deset tisuća što opet znači da šokački udio u samom broju vojvođanskih Hrvata nije veći od petine. Većina Šokaca živi u selima i manjim naseljima te se time razlikuju od Bunjevaca koji u značajnom postotku žive u gradovima (Sombor i Subotica).

Spomenuta činjenica uvjetuje značajke šokačkog života u Vojvodini gdje su pretežito vezani uz poljodjelstvo ili industriju koja ih prati. Napomenimo i kako je postojala vrlo slaba integracija Hrvata u Vojvodini unutar vlastitih zajednica koje i danas djeluju u jakim lokalnim perspektivama te ni sami šokački Hrvati unutar sebe nisu snažnije integrirali, a broj veza i odnosa sve doskora bio je neznatan te se njihova vrsta svodila na mjesna poznanstva, rodbinu ili slučajnost. Nadalje, vojvođanski Hrvati u cjelini kao i Šokci narod su u depopulaciji s

obzirom na to da od sredine druge polovine prošlog stoljeća broj Hrvata u Vojvodini konstantno i rapidno opada (Runje, 2002).

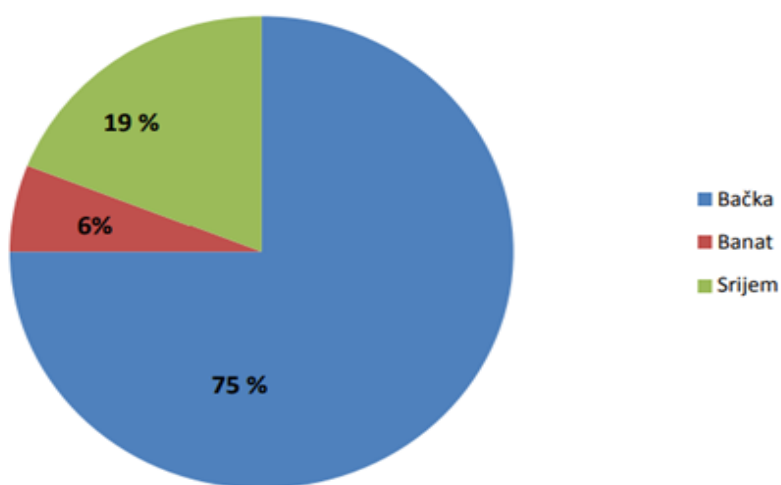
Možemo reći kako je u Vojvodini, prema rezultatima popisa iz 1971. godine, živjelo 120.303 Hrvata dok se samo dvadeset godina kasnije, prema rezultatima popisa iz 1991. godine, pod Hrvate izjasnilo tek 74.808 građana. Spomenuto dokazuje da se broj Hrvata u sjevernoj srbijanskoj pokrajini za tih dvadeset godina smanjio za više od trećine, a rezultati popisa iz 2002. godine govore u prilog nastavku smanjivanja broja Hrvata u ukupnoj populaciji Vojvodine s obzirom na to da je broj Hrvata pao na 56.546 što je 2,78% ukupnog stanovništva Vojvodine.

Tako je u posljednjem desetljeću 20. stoljeća iz Vojvodine ponovno „nestalo“ skoro dvadeset tisuća građana hrvatske nacionalnosti. U ovom popisu iz 2002. godine vrijedi da nisu sve subetničke skupine jednako depopulirale, već je ponajviše „nestalo“ Srijemskih Hrvata, zatim, Šokačkih i na kraju Bunjevačkih. Kod usporedbe podataka popisa stanovništva iz 1991. godine i iz 2002. godine prema okruzima u kojima najviše žive (Južnobački i Zapadnobački), jasno je vidljivo da je broj šokačkih Hrvata u Vojvodini smanjen za oko 3.000 to jest za oko 20%.

Na temelju navedenog može se zaključiti da je sve posljedica vođenja aktivne, ali i dugotrajne asimilacijske politike prema vojvođanskim Hrvatima te se nikako ne smije zanemariti ni postojanje izravnog protjerivanja pod prijetnjama kao i činjenje etnički motiviranog nasilja, a ni stvaranje klime straha kao i nesigurnosti početkom i sredinom devedesetih godina 20. stoljeća što je uvelike uvjetovalo povećano iseljavanje Vojvođanskih Hrvata. Pridodajmo i činjenicu bacanja bombi na imanja kao i na sakralne objekte te ubojstva građana hrvatske nacionalnosti početkom i sredinom devedesetih, osobito, u vojvođanskom dijelu Srijema te jugozapadnoj Bačkoj iliti na prostorima gdje žive Šokci. Radi rata koji je harao devedesetih godina na prostorima bivše Jugoslavije, a posebice Hrvatske, kao i prateće antihrvatske propagande Vojvodinu je po neslužbenim rezultatima moralo napustiti između 35 i 40 tisuća Hrvata (Žigmanov, 2009).

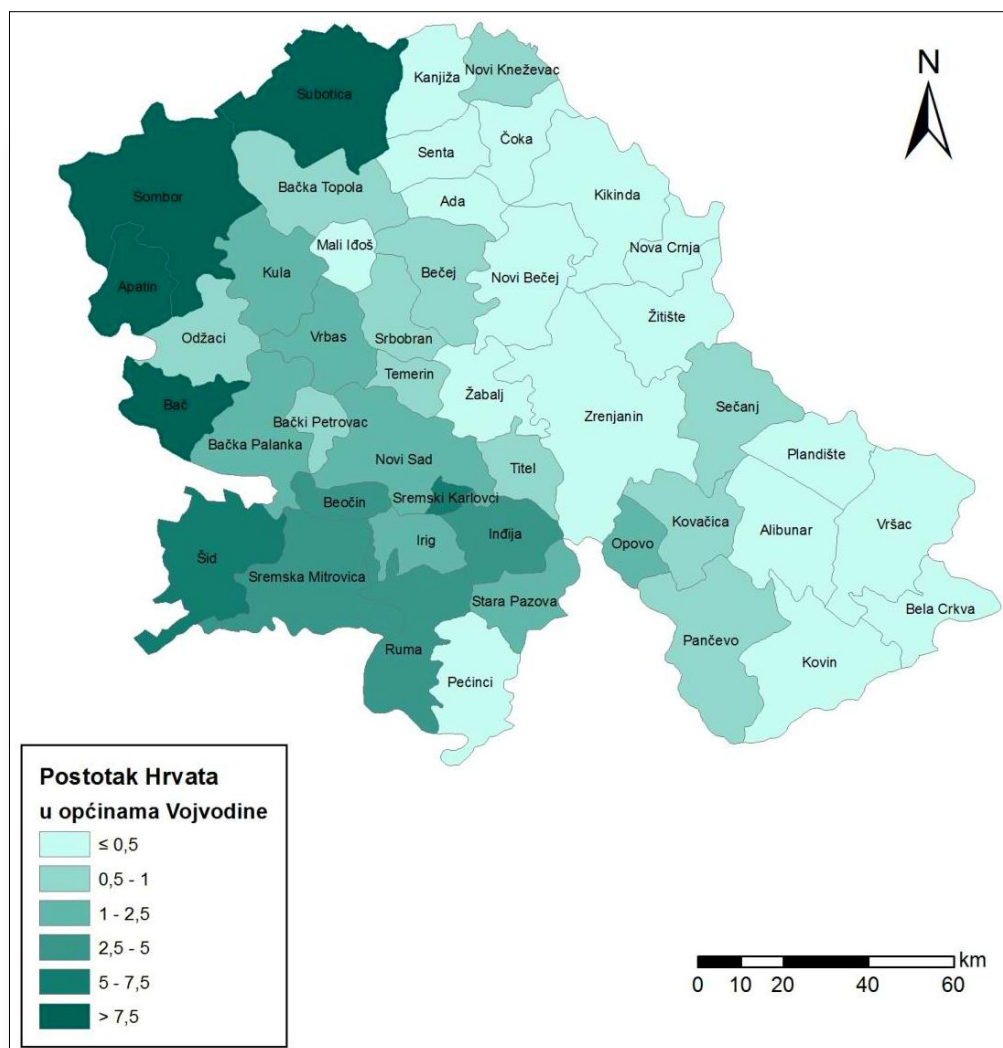
Najviše vojvođanskih Hrvata 2011. godine živio je u Bačkoj (35 437 ili 75%), zatim u Srijemu (8 758 ili 19%), a najmanje u Banatu (2 838 ili 6%) (Slika 3). Bački Hrvati čine 3,6% ukupnog stanovništva Bačke. Od svih okruga u Bačkoj, najveći broj Hrvata (14 536) i najveći udjel Hrvata u ukupnom stanovništvu (7,8%) ima Sjevernobački okrug. Općina s najvećim brojem Hrvata je Subotička (14 151), u kojoj je udio Hrvata u ukupnom stanovništvu iznosio 10% dok je Apatin općina s najvećim udjelom Hrvata u ukupnom stanovništvu (10,4%) u Bačkoj, pa i cijeloj Vojvodini. Na Srijemske Hrvate otpada 2,8% ukupnog stanovništva

Srijema. Najveći apsolutni broj Hrvata u Srijemu imale su Sremskomitrovačka (2 112), Šidska (1 748) i Rumska (1719) općina dok je najveći relativni broj Hrvata u ukupnom stanovništvu okruga zabilježen u Šidskoj općini (5,1%). Banatski Hrvati čine 0,5 % ukupnog stanovništva Banata. Okrug u Banatu s najvećim apsolutnim brojem Hrvata je Južnobanatski (1 512), dok je relativni broj jednak u Južnobanatskom i Sjevernobanatskom okrugu i iznosi 0,5% ukupnog stanovništva. Općina u Banatu s najvećim brojem Hrvata je Pančevo (880), a Opovo ima najveći udjel hrvatskog stanovništva u ukupnoj populaciji (1,6%), Sl. 3. Prostorna distribucija Hrvata Vojvodine u Bačkoj, Banatu i Srijemu 2011. godine.

Sl. 3. Prostorna distribucija Hrvata Vojvodine u Bačkoj, Banatu i Srijemu 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, 2012.

Sl. 4. Postotni udio Hrvata u ukupnom stanovništvu općina Vojvodine 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, 2012.

5.2 Stanje Hrvata prema popisu stanovništva

Kako bismo utvrdili ukupan broj preostalih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 2011. godine, potrebno je točno poznavati veličinu početnog hrvatskog kontingenta. S obzirom na to da su gotovo svi relevantni pokazatelji nedostavno pouzdani, nepotpuni ili nedostupni, može se govoriti jedino o procjeni.

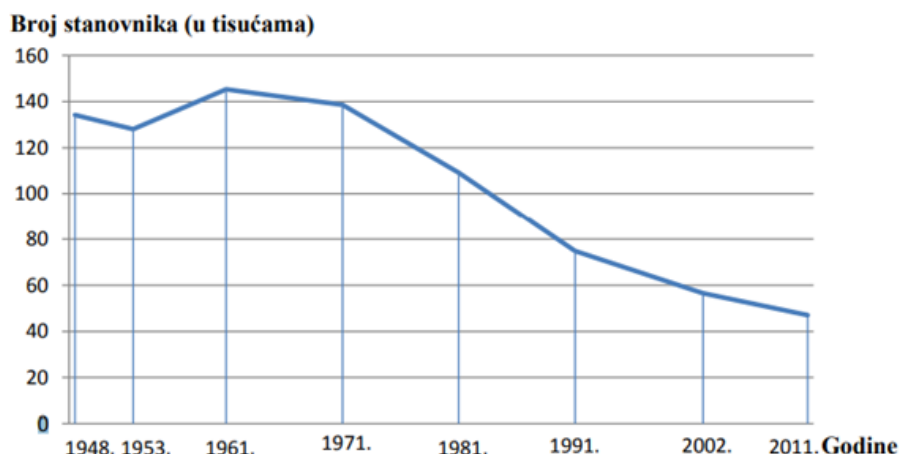
Udio Hrvata u ukupnom stanovništvu Vojvodine je bitno promijenjen u odnosu na popis iz 1948. godine i posljednji popis stanovništva 2011. godine (Sl. 4. Postotni udio Hrvata u ukupnom stanovništvu općina Vojvodine 2011. godine). Najveći udio u ukupnom

stanovništvu Hrvati su imali 1948. godine (8,1%), a od tada se konstantno smanjuje. Najveće smanjenje zabilježeno je između 1971. godine i 1981. godine te između 1981. godine i 1991. godine (za 1,7 % u svakom međupopisnom razdoblju). Prema rezultatima popisa 2011. godine udio Hrvata u ukupnom stanovništvu je bio 2,4%, odnosno smanjen je za 5,7 % u odnosu na 1948. godinu, Tab. 5.

Tab. 5. Kretanje broja i pokazatelji promjene Hrvata u Vojvodini od 1948.-2011. godine

Godina	Broj stanovnika	Bazni indeks	Lančani indeks	Međupopisna promjena	Prosječna godišnja promjena	Stopa prosječne godišnje promjene
	P	I _b	I _l	D	R	r
1948.	134 232	100,0	-	-	-	-
1953.	128 054	95,4	95,4	-6 178	-1 235,6	- 0,94
1961.	145 341	108,3	113,5	17 287	2 160,9	1,56
1971.	138 561	103,2	95,3	-6 780	-678	-1,52
1981.	109 203	81,4	78,8	-29 358	-2 935,8	-2,37
1991.	74 808	55,7	68,5	-34 395	-3 439,5	-3,74
2002.	56 546	42,1	75,6	-18 262	-1 660,2	-2,53
2011.	47 033	35	83,2	-9 513	-1 057	-2,04

Izvor: Bara i Lajić, 2010.; Etnički mozaik Srbije po podacima popisa stanovništva 2002. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska pitanja Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, Beograd, 2012.

Sl. 5. Kretanje broja Hrvata u Vojvodini od 1948.-2011. godine

Izvor:: Bara i Lajić, 2010.; Etnički mozaik Srbije po podacima popisa stanovništva 2002. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska pitanja Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, Beograd, 2012.

Ukupno kretanje popisom utvrđenog broja Hrvata u Vojvodini od 1948. godine do 2011. godine (Sl. 5. Kretanje broja Hrvata u Vojvodini od 1948.-2011) može se na osnovu predznaka demografske dinamike podijeliti na dva razdoblja. Prvo, od 1948. godine do 1961. godine obilježava povećanje ukupnog broja Hrvata. Apsolutni se broj povećao s 134 232 na 145 341, tj. za 11 109 Hrvata, a relativno za 8,3%. Istodobno je relativni udio smanjen sa 8,1% na 7,8%. Drugo razdoblje, od 1961. godine do 2011. godine obilježava smanjenje ukupnog broja Hrvata. Apsolutni se broj smanjio za 98.308 osoba ili relativno za 67,6% u odnosu na 1961. godinu. Relativni udio smanjen je sa 7,8% na 2,4%.

Unutar drugog perioda, kojega karakterizira negativna demografska dinamika, mogu se izdvojiti prema jačini depopulacije još dva razdoblja; prvo od 1961. godine do 1991. godine te drugo od 1991. godine do 2011. godine (Živić, 2012). U razdoblju od 1961. godine do 1991. godine apsolutno smanjenje broja Hrvata iznosilo je 70 533, relativno 48,5%, a prosječna relativna godišnja stopa ukupne depopulacije iznosila je -2,1%¹, a u razdoblju od 1991. godine do 2011. godine apsolutno smanjenje je iznosilo 27 775, relativno 37,1% dok je prosječna relativna godišnja stopa ukupne depopulacije bila -2,3%.

¹ Hrvati u Srbiji su 1991. živjeli u tri njena područja, najviše ih je bilo u Vojvodini, zatim u Srbiji, a najmanje na Kosovu i u sva tri područja je broj rastao do 1961. godine. Međutim, nakon te godine rast Hrvata se nastavio samo po brojčanoj zastupljenosti Hrvata u tadašnjoj najslabijoj pokrajini Srbije, tj. Janjevu na Kosovu, a u Srbiji i Vojvodini je počeo opadati. Najveći intenzitet depopulacije Hrvata je bio u Vojvodini iako je u njoj živio najveći broj Hrvata Srbije (Crkvenčić, 1991).

U posljednjem međupopisnom razdoblju (2002.- 2011.)² broj Hrvata sa 56 546 smanjio se na 47 033, odnosno sa 2,8% na 2,4% u ukupnom stanovništvu Vojvodine. Broj stanovnika hrvatske nacionalnosti (47 033) ukazuje na ukupni pad za 9 513 osoba ili 16,8% u odnosu na 2002. godinu. Udio Hrvata između 2002. i 2011. godine smanjen je u svim okruzima, osim u Sjevernobanatskom, gdje je ostao isti (0,4%).

Najviše je smanjen udio u Sjevernobačkom okrugu, za 0,8 postotnih poena (s 8,6% na 7,8%), a najmanje u Srednjobanatskom okrugu, za 0,1 % (s 0,5% na 0,4%). U ova dva okruga zabilježen je i najveći, odnosno, najmanji udio hrvatskog stanovništva.

U posljednjem međupopisnom razdoblju (2002.-2011.) udio u ukupnom broju Hrvata u Vojvodini povećao se u Sjevernobačkom okrugu za 0,4 % (s 30,5% na 30,9%), Zapadnobačkom okrugu za 0,2 % (s 22,9% na 23,1%) te u Južnobačkom okrugu za 0,1 % (s 21,2% na 21,3%). Smanjio se udio od ukupnog broja vojvođanskih Hrvata u Južnobanatskom okrugu za 0,4 % (s 3,8% na 3,2%), te u Srednjobanatskom okrugu za 0,1 % (s 1,8% na 1,7%), dok je u Sjevernobanatskom i Srijemskom okrugu udio ostao isti, 1,1% i 18,6%. Tab. 6. Promjena u prostornoj distribuciji Hrvata u Vojvodini po okruzima 2002. i 2011. godine.

² U metodološkim napomenama spomenuti izmijenjeni popisni kriteriji onemogućavaju izračun točnih indikatora apsolutne i relativne promjene broja i prostornog razmještaja Hrvata u Vojvodini u posljednjem međupopisnom razdoblju.

Tab. 6. Promjena u prostornoj distribuciji Hrvata u Vojvodini po okruzima 2002. i 2011. godine.

Okruzi	2002.			2011.		
	Broj stanovnika	Udio u ukupnom broju stanovnika okruga (%)	Udio u ukupnom broju Hrvata u Vojvodini (%)	Broj stanovnika	Udio u ukupnom broju stanovnika okruga (%)	Udio u ukupnom broju Hrvata u Vojvodini (%)
Zapadnobački okrug	12 960	6	22,9	10 879	5,8	23,1
Sjevernobački okrug	17 227	8,6	30,5	14 536	7,8	30,9
Južnobački okrug	12 040	2	21,2	10 022	1,6	21,3
Južnobanatski okrug	2 140	0,7	3,8	1 512	0,5	3,2
Sjevernobanatski okrug	632	0,4	1,1	530	0,4	1,1
Srednjobanatski okrug	1 031	0,5	1,8	796	0,4	1,7
Srijemski okrug	10 516	3,1	18,6	8 758	2,8	18,6
Vojvodina	56 546	2,8	100	47 033	2,4	100

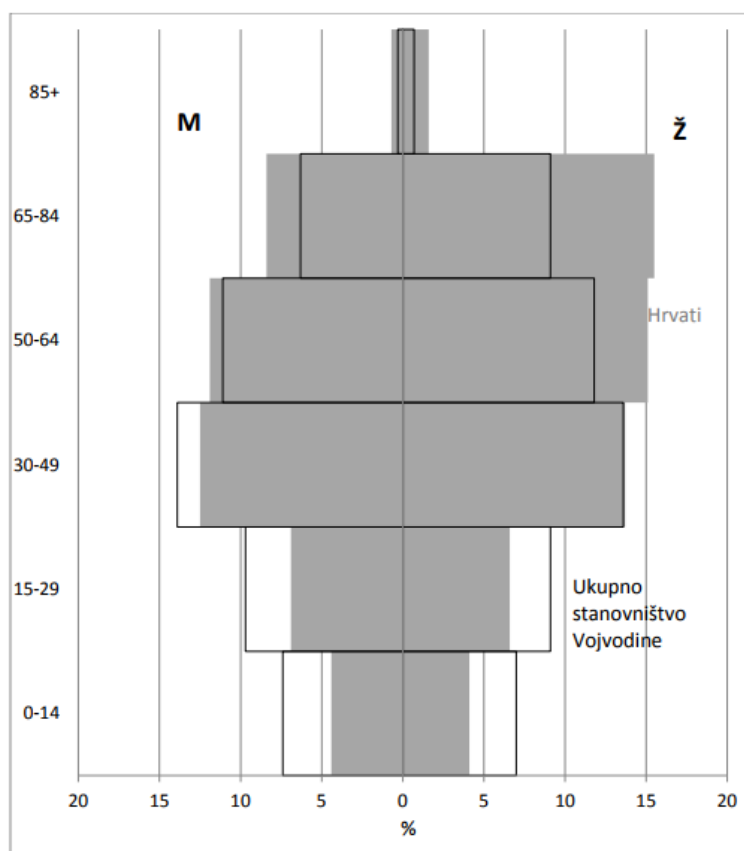
Izvor: Etnički mozaik Srbije po podacima popisa stanovništva 2002. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska pitanja Srbije i Crne Gore, 2004.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, 2012.

5.3 Demografski aspekt opstanka Hrvata u Vojvodini

Dobno-spolna struktura Hrvata u Vojvodini i ukupnog vojvođanskog stanovništva (Sl. 6. Dobno - spolna struktura Hrvata i ukupnog stanovništva Vojvodine prema rezultatima popisa stanovništva 2011. godine) pokazuje da je biološka struktura Hrvata vrlo nepovoljna i poremećena. Iako nije predstavljena na uobičajeni način, tj. dobnim skupinama od 5 godina (zbog nedostatka podataka navedenih u metodološkim napomenama) iz nje se jasno očituje da prema obilježjima dobnog sastava, Hrvati u Vojvodini pripadaju starom ili kontraktivnom tipu stanovništva³, budući da je osnovica znatno sužena, a srednji dio je ispupčen. Grafički predstavljena biološka struktura ukazuje na znatno manji udjel mladog stanovništva vojvođanskih Hrvata u odnosu na ukupno stanovništvo Vojvodine i veći udjel starog stanovništva. Također, iz dobnog-spolne strukture se očituje i izrazito veći broj žena u starijoj

³ U demografskoj se literaturi razlikuju prema obilježjima dobnog sastava tri osnovna tipa stanovništva: 1.a) izrazito mlado ili izrazito ekspanzivno, 1.b) mlado ili ekspanzivno, 2. zrelo ili stacionarno, 3. staro ili kontraktivno stanovništvo (Nejašmić, 2005).

životnoj dobi, što utječe na vrlo visoki koeficijent feminiteta, odnosno poremećen spolni sastav Hrvata u Vojvodini.

Sl. 6. Dobno - spolna struktura Hrvata i ukupnog stanovništva Vojvodine prema rezultatima popisa stanovništva 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, veroispovest, materinji jezik i nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Knjiga 4, RZSRS, 2013.

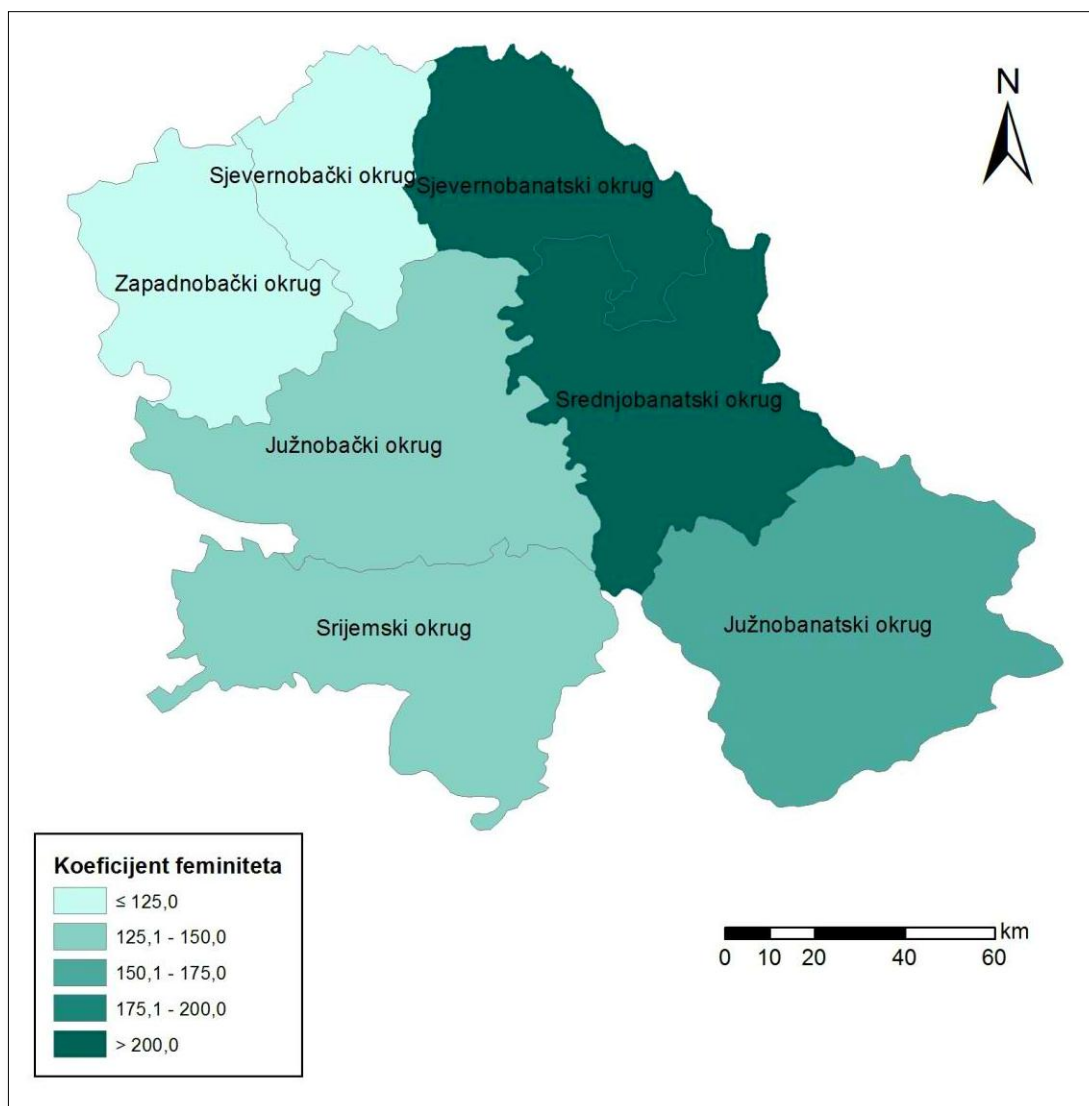
Proces nestanka Hrvata s prostora Vojvodine i Srbije traje od šezdesetih godina prošlog stoljeća, kada ih je bilo gotovo 200.000, a danas su zbog različitih depopulacijskih procesa svedeni na zajednicu od oko 58.000 pripadnika, a u toj zajednici je vrlo mali udio mladih.

Ukoliko bi se depopulacija Hrvata nastavila dosadašnjim tempom, na sljedećem popisu stanovništva u Srbiji će biti za oko 10.000 Hrvata manje. Pretpostavlja se da će se depopulacija ove zajednice nastaviti jer ne postoji nijedan proces koji bi išao u suprotnom pravcu. Naime, nema doseljavanja i povratka odseljenih ili prognanih Hrvata, nema povećanja nataliteta, nema poboljšanja društvene i gospodarske klime i dr.

Ono što je danas osnovni problem demografske slike Hrvata u Srbiji je proces demografskog starenja. Dovoljno je reći podatak da prema popisu od 2011. godine svega 8.5% hrvatskog stanovništva u Vojvodini je mlađe od 14 godina, a taj podatak govori o nepovoljnim perspektivama.

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine može se vidjeti da je vrlo nepovoljan i poremećen sastav Hrvata prema spolu na razini Vojvodine i na razini vojvođanskih okruga i općina. Najveći koeficijent feminiteta imaju Hrvati u Sjevernobanatskom (211,7) i Srednjobanatskom (200,4) okrugu. Riječ je o okruzima s najmanjim apsolutnim i relativnim brojem Hrvata u Vojvodini, a brojčano male populacije često su izloženi negativnim demografskim procesima pa tako i poremećaju u sastavu prema spolu.⁴

⁴ Koeficijenti (maskuliniteta i feminiteta) pokazuju omjer muškog i ženskog stanovništva i označavaju broj ženskih, odnosno muških, na sto, odnosno na tisuću, muških ili ženskih stanovnika. Koeficijenti se računaju na 100 te predaju na jednu decimalu te postotnim udjelom muškog ili ženskog stanovništva u ukupnom stanovništvu, ili prema pojedinim obilježjima, kao što su dob, zanimanje, obrazovanje i slično. (Nejašmić, 2005.)

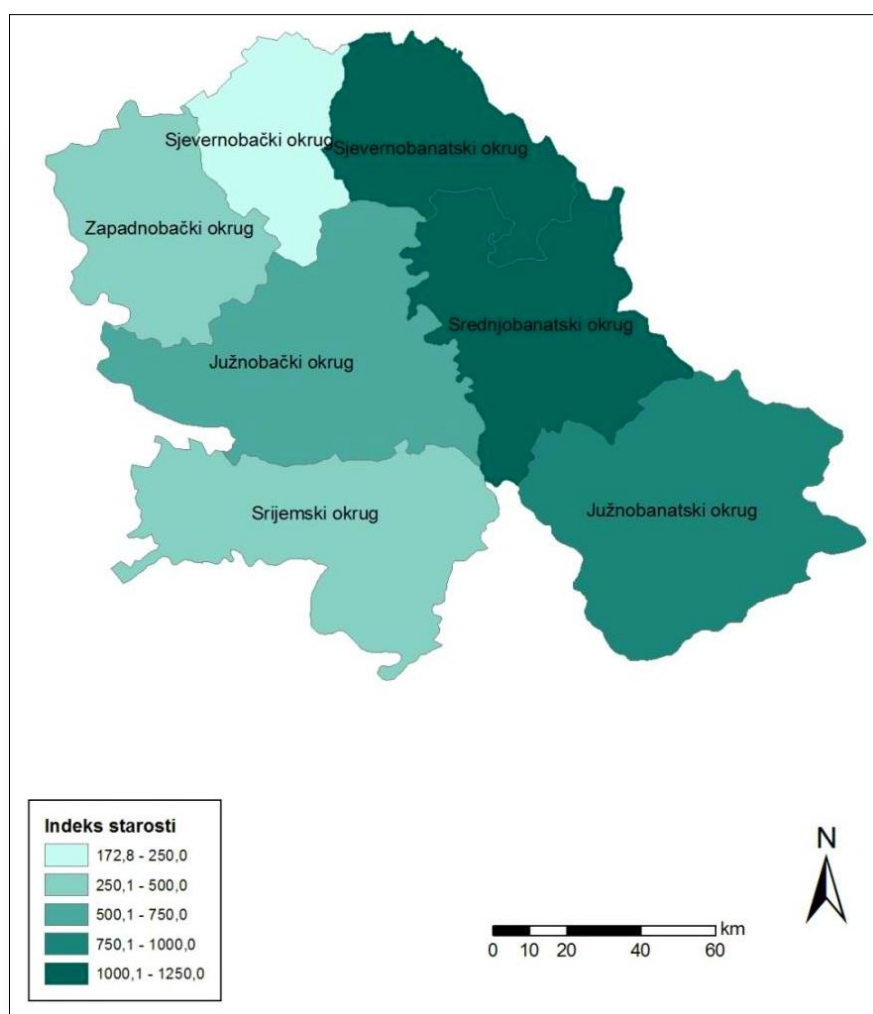

Sl. 7: Koeficijent feminiteta Hrvata u Vojvodini po okruzima 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, veroispovest, materinji jezik i nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Knjiga 4, RZSRS, 2013.

Međutim, proces depopulacije Hrvata u Vojvodini nije nezaustavljiv. Jačanje suradnje Hrvata u Vojvodini s Hrvatskom državom, veća skrb Hrvatske prema vojvođanskim Hrvatima kao i poboljšanje njihovog društvenog, političkog i gospodarskog položaja te podizanje ugleda u društvo vjerojatno bi zaustavilo njihovo iseljavanje. Također, to bi omogućilo da se oni koji su strahovali se izjasniti kao Hrvati, ponovno izjasne kao Hrvati (Index, Demografska slika Hrvata u Vojvodini: stari su i sve ih je manje, 2014).

Ako se analizira prosječna starost po općinama, Sjevernobački okrug je u najboljem položaju, odnosno općina Subotica ima najmlađu dobnu strukturu (44,5), a najstariju općina Nova Crnja (61,2). Prosječnu starost nižu od prosječne starosti hrvatske populacije u Vojvodini ima Subotica i još devet općina: Bač, Sombor, Vrbas, Apatin, Plandište, Sečanj, Šid, Indija i Stara Pazova, ali niti jedna nema nižu od vojvođanskog prosjeka 2011. godine (41,7).

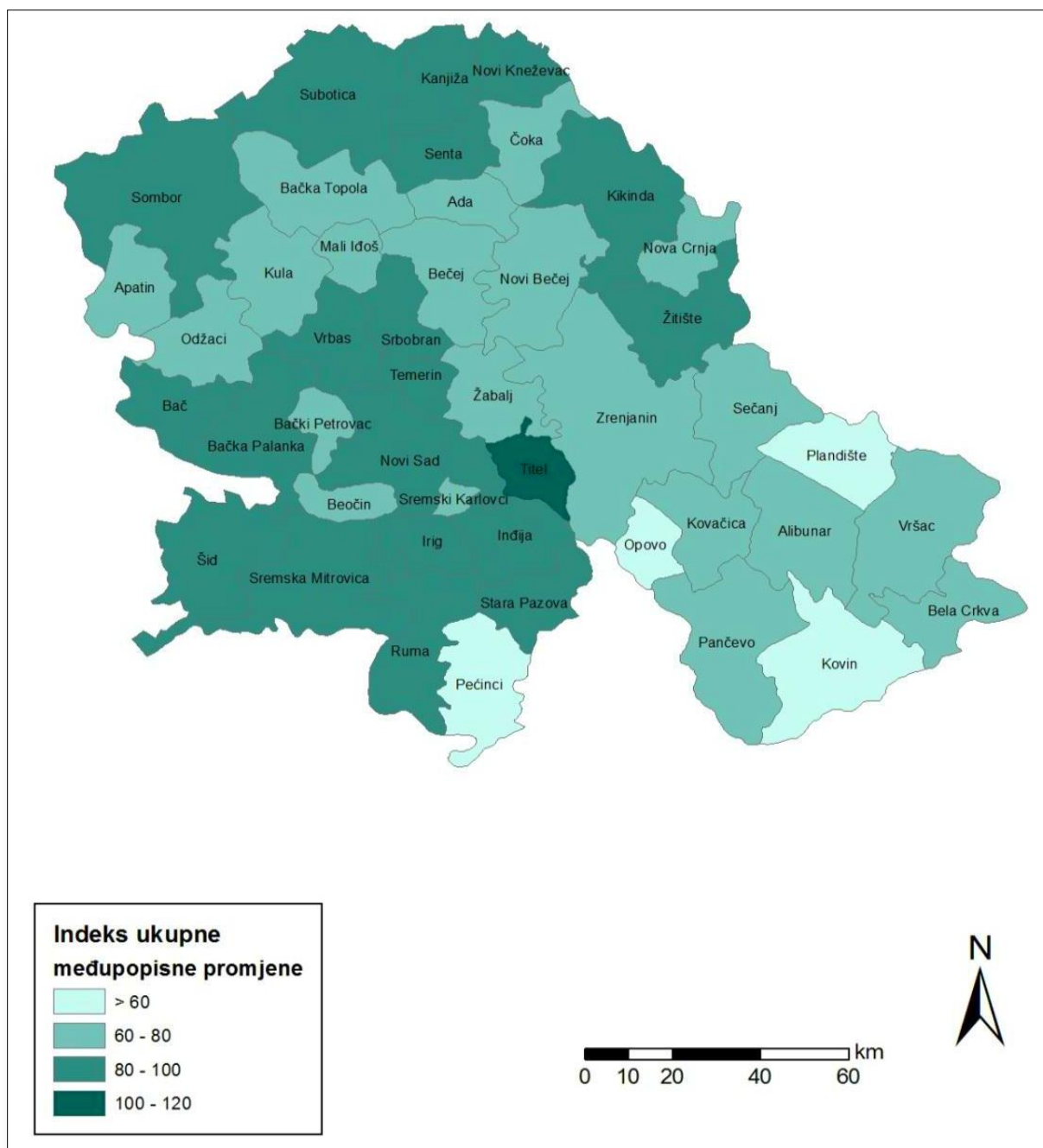

Sl. 8: Indeks starosti Hrvata u Vojvodini po okruzima prema popisu 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, veroispovest, materinji jezik i nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Knjiga 4, RZSRS, 2013.

5.4 Međupopisne promjene 2002.-2011.

Prema posljednjem međupopisnom razdoblju uočava se pad broja Hrvata i na razini svih općina, osim općine Titel gdje je indeks međupopisne promjene 102,3 i općine Novi Kneževac s indeksom međupopisne promjene 100,0. Općine koje imaju indeks međupopisne promjene >60 su Pećinci, Opovo, Kovin i Plandište. Osim navedenih općina, sve imaju indeks međupopisne promjene 60-80 ili 80-100. Općine su podjednakim brojem zastupljene u navedene dvije međupopisne kategorije, ali je prostorna zastupljenost kategorija različita. Naime, najveći udio općina sa indeksom međupopisne promjene 60-80 nalazi se Južnobanatskom i Srednjobanatskom okrugu, dok je udio općina sa indeksom međupopisne promjene 80-90 najzastupljeniji u Srijemskom okrugu.

Sl. 9: Indeks ukupne međupopisne promjene (2002. i 2011. godine) po općinama

Izvor: Etnički mozaik Srbije po podacima popisa stanovništva 2002. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska pitanja Srbije i Crne Gore, 2004.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, 2012.

Analizirajući međupopisnu promjenu (Tab. 7.) u šest općina s najvećim udjelom Hrvata uočava se da im se „poredak” nije promijenio u odnosu na popis iz 2002. godine. Iako sve

općine bilježe depopulaciju Hrvata, najveća relativna međupopisna promjena je prisutna u Sremskim Karlovcima (23,5%) i u Apatinu (19,9%), a najmanja u općini Sombor (12,8%). Iako je Subotica općina koja ima najveću apsolutnu međupopisnu promjenu (2 537), udio Hrvata u ukupnom stanovništvu se smanjio za 0,4%, budući da je ona i najbrojnija hrvatska općina u Vojvodini.

Tab. 7. Međupopisna promjena od 2002.-2011. godine: šest općina s najvećim udjelom Hrvata

Općine	2002.		2011.		Međupopisna promjena D	Rel (%) 2011./2002.
	Broj stanovnika	Udio u ukupnom broju stanovnika općine (%)	Broj stanovnika	Udio u ukupnom broju stanovnika općine (%)		
Apatin	3 766	11,5	3 015	10,4	-751	-19,9
Subotica	16 688	11,2	14 151	10	-2 537	-15,2
Bač	1 389	8,5	1 209	8,4	-180	-13,0
Sombor	8 106	8,3	7 070	8,2	-1 036	-12,8
Sremski Karlovci	753	8,5	576	6,6	-177	-23,5
Šid	2 086	5,4	1 748	5,1	-338	-16,2

Izvor: Etnički mozaik Srbije po podacima popisa stanovništva 2002. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska pitanja Srbije i Crne Gore, 2004.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, 2012.

6. DRUŠTVENO-POLITIČKI UTJECAJ NA BUDUĆNOST DEMOGRAFSKIH KRETANJA HRVATA U VOJVODINI

U sklopu ovog poglavlja naglasak će biti na društveno-političkim utjecajima na budućnost demografskih kretanja Hrvata u Vojvodini. Osvrnut će se na načine kojima društveno-političke prilike djeluju ili mogu djelovati na iseljavanje ili ostanak Hrvata u Vojvodini.

S konačnim slomom autokratskog režima Slobodana Miloševića 5. listopada 2000. godine otvorile su se nove povijesne mogućnosti i za Hrvate u Srbiji. S obzirom na to da su Hrvati priznati kao nacionalna manjina Srbija je ratificirala međunarodne sporazume o manjinskim pravima, a s Hrvatskom je sklopila i bilateralni sporazum o zaštiti manjina 2004. godine. Ubrzo nakon Mađara Hrvati su bili druga nacionalna manjina koja je izabrala svoju manjinsku samoupravu ili tzv. Hrvatsko nacionalno vijeće 2002. godine. Započeto je i školovanje na hrvatskom jeziku kao i izučavanje fakultativnog predmeta hrvatski jezik s elementima nacionalne kulture.

Također, iz proračuna se financira tjednik *Hrvatska riječ* te je sve više hrvatskih tiskovina, ali i različita kulturna društva vraćaju hrvatski predznak ili se osnivaju nova te je u današnje vrijeme u Vojvodini i Beogradu oko četrdesetak hrvatskih udruga. Osnovan je i Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata 2008. godine, a hrvatski jezik u službenoj je uporabi u više vojvođanskih sela od 2009. godine, u pokrajinskim tijelima od 2010. godine, na Radio televiziji Vojvodine prikazuje se i TV dnevnik na hrvatskom jeziku, a Međuvladin mješoviti odbor za praćenje provođenja Sporazuma o zaštiti manjina između Srbije i Hrvatske od 2009. godine intenzivirao je svoj rad.

No, usprkos znatnom poboljšanju položaja Hrvata u praksi ima još gomila poteškoća oko implementiranja proklamiranog (posebice u obrazovanju) jer su odnosi između dviju država opterećeni, tzv. bunjevačkim pitanjem, neriješeno je pitanje izravnog parlamentarnog zastupstva Hrvata u samoj skupštini Srbije, razmjerno sudjelovanje Hrvata u državnim i javnim službama daleko je od željenog, a teška gospodarska situacija ima reperkusije na ostvarivanje manjinskih prava.

U isto vrijeme Hrvati su nakon Albanaca na samom vrhu tablice negativnih nacionalnih stereotipa, posebice, u manjim mjestima i mjestima gdje su Hrvati u znatnim manjinama te se i nadalje evidentiraju slučajevi fizičkih prijetnji kao i diskriminacija, a nisu rijetki ni masovniji antihrvatski ispadi, posebice, na sportskim natjecanjima.

Obrazovanje na hrvatskom jeziku je najzastupljenije u gradu Subotici i okolici, a uvelike je manje u drugim područjima Pokrajine gdje žive Hrvati. No, kada je riječ o visokom

obrazovanju, na visokoškolskim ustanovama ne postoji lektorat za hrvatski jezik ili katedra za hrvatski jezik i književnost što druge manjine imaju na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Spomenimo i kako su Hrvati u Srbiji postigli da je hrvatski jedan od šest službenih jezika u ustanovama Autonomne Pokrajine Vojvodine u kojem djeluje i prevoditelj za hrvatski jezik u okvirima Službe za prevodilačke poslove. Hrvatski jezik je, također, i službeni jezik na području Grada Subotice te u selima Stara Bingula, općini Srijemska Mitrovica, Sonta u općini Apatin, Monoštar i Bereg na području Grada Sombora te Sot i Batrovci u općini Šid. Također, službena upotreba značajnije je zaživjela tek u Subotici dok je u drugim područjima nerijetko riječ o uvođenju latiničnog pisma na srpskom jeziku.

No, postoje i problemi koji su u značaju zakonodavnih okvira, ali i na polju razvoja manjinskih institucija te u primjeni zajamčenih prava. Uz sve navedeno sam demografski regres kao i starenje svakako je jedan od najtežih problema s kojim se suočava hrvatska manjinska zajednica. Spomenimo i kako kontinuirana ukupna depopulacija Hrvata u Vojvodini traje od 1961. godine, a u polustoljetnom razdoblju sam broj se smanjio za gotovo 100.000 ili točnije s 145.341 od 1961. godine na 47.033 2011. godine.

Veliki broj i udio Hrvata ostao je tek na dijelovima Zapadnobačkog, Sjevernobačkog i Srijemskog okruga te je bitno i ukazati na promjenu broja Hrvata u novijoj povijesti gdje je veliki utjecaj imala promjena nacionalnog izjašnjavanja posebno od 1991. godine te dijela Bunjevaca i neznatnijeg broja Šokaca, kao i iseljavanje prema matičnoj, ali i drugim zemljama 1990-tih godina te i sami asimilacijski procesi.

Važno je spomenuti i kako se Hrvati u današnje vrijeme smatraju najstarijim stanovništvom Vojvodine (uz Makedonce, Vlahe, Bugare, Slovence i Nijemce), ali na osnovama prosječnih starosti ulaze u posljednju krajnje nepovoljnu kategoriju najdublje demografske starosti.

Osim narušenih dobno spolnih struktura koje vode do velikog smanjenja (bio)reprodukcije stanovništva, ali i biološke depopulacije starenje negativno utječe na cijeli niz društvenih aktivnosti.

Smanjenje samog broja posebno mladih dobni skupina uveliko predstavlja smanjenje broja nositelja Hrvatskog identiteta te se dugoročno može očekivati, uz sve postojeće trendove degradacija pojedinih elemenata društvenog kao i kulturnog života, postupno nestajanje pojedinih sastavnica kulturnih baština (mjesni odbori, pučki običaji, i sl.).

Sa svime navedenim hrvatski organski idiomi u Vojvodini uvelike su ugroženi. Također, velik broj Hrvata u današnje vrijeme govori ekavicom, posebice, u Srijemu i Banatu, dok još u Bačkoj ima govornika bunjevačkih i šokačkih idioma. No, posebice kod mladih sve je zastupljeniji idiom vojvođanskih Srba. U modernom razdoblju usvajanje hrvatskog

standardnog jezika uvelike je poraslo s velikim rezultatima u znanosti i kulturnom životu, ali i dalje zabrinjava činjenica da na nekim područjima Vojvodine hrvatski jezik izumire, a time izumire i jedan dio hrvatskog identiteta (Hrvatsko nacionalno vijeće, Hrvati u Vojvodini).

Također, spomenimo i kako je Hrvatska zajednica uz sve učinjene korake u institucionalnoj izgradnji načinila velike iskorake na poljima kulture sjećanja, ali i memoriranja vlastite kulturne baštine unatoč subjektivnim slabostima te nepostojanju institucionalnog iskustva. Naime, oni se ubrajaju u manjinsku zajednicu u Republici Srbiji koja je uspjela pokrenuti vlastite opsežnije leksikografske projekte čiji su predmet obrade svi važni segmenti društvenog, ali i kulturnog života. Dobiveni rezultati manifestiraju se u osnaženoj autorecepciji vlastitoga kulturnoga nasljeđa i većem interesu javnosti za hrvatsku manjinu u Vojvodini (Hrvatsko nacionalno vijeće, Hrvati u Vojvodini).

Samo poboljšanje društvenog, političkog i kulturnog položaja hrvatske manjine i nadalje će ovisiti o eventualnim pozitivnim promjenama u odnosima Hrvatske i Srbije te jačanju institucionalne infrastrukture Hrvata u Vojvodini i njihovoj kadrovskoj profiliranosti. Spomenimo i kako osim deklarativne spremnosti u poštivanju zajamčenih manjinskih prava na državnoj razini potrebna je i pozitivna promjena u republičkim i pokrajinskim institucijama koje se direktno financiraju od strane države u smjeru izjednačavanja standarda u odnosima prema svim manjinskim zajednicama tako i hrvatskoj. U budućnosti je za očekivati da će u skladu s napretkom u europskim integracijskim procesima Srbije postupno rješavati otvorena pitanja od interesa za hrvatsku manjinsku zajednicu (Hrvatsko nacionalno vijeće, Hrvati u Vojvodini).

7. ZAKLJUČAK

Bez obzira što na području Srbije i Crne Gore između 1991. godine i 1995. godine nije bilo značajnijih vojnih djelovanja, u tom razdoblju hrvatska demografska slika bila je uvelike narušena prisilnim egzodusom, ali i teškim ratnim zbivanjima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Procjenjuje se da je gotovo polovica Hrvata koji su živjeli na tom području 1991. godine iselila, odnosno napustila državu.

Hrvati su Vojvodinu napuštali prvenstveno prisilno, a što je bila posljedica zaraćenosti između Hrvata i Srba. Masovno iseljavanje Hrvata iz Vojvodine bitno je utjecalo i na stanje vojvođanskih Hrvata, odnosno onih koji su odlučili ostati. Vjerojatno pod političkim pritiskom, brojni Hrvati tijekom popisa stanovništva nisu se izjašnjavali kao Hrvati te pojedini stručnjaci smatraju da danas u Vojvodini živi više Hrvata, nego što to službeni popisi pokazuju.

Hrvatska zajednica u Vojvodini je jedan od relativno samostalnih društvenih čimbenika koji nije unutar sebe homogen fenomen, već je naprotiv heterogen i to prema povećem broju raznih kriterija. Kao prvi od važnijih kriterija možemo navesti subetničko podrijetlo koje je identificirano kod određenog dijela vojvođanskih Hrvata te su preko njega i vidljive razlike unutar same hrvatske zajednice.

Spomenuto možemo vidjeti i u slučajevima šokačkih Hrvata na primjerima osnovnih značajki njihova društvenog položaja, ali i samog opsega manjinskih prava koja (ne)ostvaruju. Iako sačinjavaju nešto manje od same petine ukupnog broja Hrvata u Vojvodini, u daleko manjem razmjeru ostvaruju zakonom zajamčena prava u odnosu na, primjerice, bunjevačke Hrvate jer su isključeni iz određenih procesa kao i samih inicijativa unutar zajednice, ali i poradi slabog participiranja u strukturi moći unutar hrvatske zajednice što dovodi i do podzastupljenosti u području hrvatske manjinske javnosti. Svemu navedenom odlučujuće pridonosi što sami šokački Hrvati žive u teritorijalnom smislu disperzirano te što u većim omjerima žive u ruralnim naseljima i relativno su malobrojni, a sama spomenuta područja bila su izloženija po vojvođanske Hrvate destruktivnijim politikama tijekom devedesetih godina 20. stoljeća

Iako se uočavaju pomaci u ponovnoj integraciji vojvođanskih Hrvata u društvo, odnosno primjećuje se manja diskriminacija u odnosu na stanje od devedesetih godina pa sve do početka novog tisućljeća, još uvijek postoje velike trzavice kada je riječ o ovoj etničkoj skupini, a one su često posljedica kretanja na političkoj sceni između Hrvatske i Srbije. No, pojedini analitičari smatraju kako će Europska unija pridonijeti stabilizaciji odnosa između Hrvatske i Srbije te da će se time poboljšati život vojvođanskih Hrvata. Nadalje, vrijeme će,

također, učiniti svoje te se od novih generacija očekuje da rat iz devedesetih ostave iza sebe i promatraju ga očima povijesti i kao iskustvo koje se ne smije ponoviti.

Međutim, bez obzira što se očekuje da će se život Hrvata u Vojvodini stabilizirati, neminovne su posljedice iseljavanja Hrvata devedesetih godina prošlog stoljeća. Također, sve veća zastupljenost starijeg stanovništva i pad nataliteta utjecat će i na daljnje smanjivanje broja Hrvata u Vojvodini.

8. LITERATURA

1. Bagić, M., 2012: Kolonizacija Vojvodine, Essehist
2. Bara, M., Lajić, I., 2010: Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije, Kretanje broja Srba u Slavoniji i Hrvata u Vojvodini tijekom XX. stoljeća
3. Demografska slika Hrvata u Vojvodini: stari su i sve ih je manje, <http://www.index.hr/mobile/clanak.aspx?category=Vijesti&id=730952> (3. 8. 2017.)
4. Đuraković, D., 2016: Vojvodina u post-jugoslavenskome kontekstu: nastavak suspendiranja autonomije, *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol. 53 No.
5. Etnički mozaik Srbije po podacima popisa stanovništva 2002. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska pitanja Srbije i Crne Gore, 2004. (7. 9. 2017.)
6. Hrvati u Vojvodini, http://www.hnv.org.rs/hrvati_u_vojvodini.php#novo_tisucljece (2. 8. 2017)
7. Ivkov, A., 2006: Demografska slika Vojvodine, Zadužbina Andrejević, Novi Sad.
8. Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, stanovništvo po narodnosti, Knjiga IX., SZS, Beograd, 1954.
9. Mirić, D., 2000: Ukupno kretanje broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori od 1948. do 2000. godine, *Društveno istraživanje Zagreb*, god, 9, br.4-5 (48-49)
10. Nacionalna i etnička pripadnost: podaci po naseljima, Beograd, Republički zavod za statistiku, 2003.
11. Nejašmić, I., 2005: Demo geografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Zagreb.
12. Popis stanovništva 1961., vitalna, etnička i migraciona obeležja, Knjiga VL, SZS, Beograd, 1967.
13. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine, nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Statistički bilten 1295., SZS, Beograd, 1982
14. Popis stanovništva i stanova 1971., rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, SZS, Beograd, 1972.
15. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, RZSRS, 2012 (7. 9. 2017.)
16. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, veroispovest, materinji jezik i nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Knjiga 4, RZSRS, 2013. (7. 9. 2017.)

17. Prvi rezultati popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.godine, nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Statistički bilten 1994., SZS, Beograd, 1991
18. Raduški, N., 2002: Etničke migracije na prostoru Vojvodine u drugoj polovini 20. stoljeća, *Migracijske i etničke teme*, Vol.18 No.4
19. Raduški, N., 2003: Etnička slika Srbije – popis 2002. godine, *Migracijske i etničke teme*, Vol.19 No.2-3
20. Runje, D., 2002: Očima statistike: Hrvati u Srbiji i Crnoj Gori od 1948. do 2000., *Subotičke novine*, Subotica, br. 9–13
21. Stjepanović, D., 2015: Samoodređenje i multietnički regionalizmi na post-jugoslavenskom prostoru, *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol.52 No.1
22. Žigmanov, T., 2004: RECEPCIJA HRVATA U VOJVODINI U IZVJEŠĆIMA O POLOŽAJU, OSTVARIVANJU I KRŠENJU LJUDSKIH I MANJINSKIH PRAVA, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, Vol.13 No.4-5
23. Žigmanov, T., 2007: Hrvati u Vojvodini danas: traganje za identitetom, *Migracijske i etničke teme*, Vol.23 No.3
24. Žigmanov, T., 2009: Šokački Hrvati u Vojvodini na prijelazu tisućljeća – osnovne značajke društvenoga položaja, *Migracijske i etničke teme*, Vol.25 No.4
25. Živić, D., 2012: Demografska dinamika i prostorni razmještaj Hrvata u Vojvodini – čimbenici i pokazatelji, *Godišnjak za znanstvena istraživanja* 4

POPIS SLIKA

Slika 1. Administrativno-teritorijalna podjela Vojvodine sa sjedištima okruga	6
Slika 2. Promjena broja stanovnika Vojvodine od 1869. do 2011. godine	7
Slika 3. Prostorna distribucija Hrvata Vojvodine u Bačkoj, Banatu i Srijemu 2011. godine ..	32
Slika 4. Postotni udio Hrvata u ukupnom stanovništvu općina Vojvodine 2011. godine.....	33
Slika 5. Kretanje broja Hrvata u Vojvodini od 1948.-2011. godine	35
Slika 6. Dobno - spolna struktura Hrvata i ukupnog stanovništva Vojvodine prema rezultatima popisa stanovništva 2011. godine.....	38
Slika 7. Koeficijent feminiteta Hrvata u Vojvodini po okruzima 2011. godine	40
Slika 8. Indeks starosti Hrvata u Vojvodini po okruzima prema popisu 2011. godine.....	41
Slika 9: Indeks ukupne međupopisne promjene od 2002. i 2011. godine po općinama	43

POPIS TABLICA

Tablica 1. Etnički sastav stanovništva Vojvodine od 1991.-2002. godine	12
Tablica 2. Izbjeglice prema zemlji podrijetla.....	21
Tablica 3. Izbjeglice prema zemlji podrijetla i planovima za budućnost.....	22
Tablica 4. Brojnost Hrvata u pojedinim općinama Vojvodine.....	30
Tablica 5. Kretanje broja i pokazatelji promjene Hrvata u Vojvodini od 1948.-2011. god.....	34
Tablica 6. Promjena u prostornoj distribuciji Hrvata u Vojvodini po okruzima 2002. i 2011. godine.	37
Tablica 7. Međupopisna promjena (od 2002.-2011.): šest općina s najvećim udjelom Hrvata	44